KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XIX-ik évf. Julius, Augustus. 1884. 4-ik füzet.

A MAGYAROK HONFOGLALÁSA.

— Történetbölcselmi tanulmány.*) —

„Ezer év, roppant idő! s mégis pár évtized mulva nagy nemzeti ünnep vár a magyarra, a honfoglalás ezredéves ünnepe. A honfoglalók áldomásai meg fognak ujulni; és méltán, mert háromszoros hálát adhatunk: egyszer, hogy élünk, másodszor, hogy Európában élünk, s harmadszor, hogy a keresztény vallás emlőin ujjászülettünk." Igy irtam Erdély történelmében. (1. k. 164. l.)

Most, huszonhat év mulva, midőn már e nagy nemzeti ünnepre az előkészületek folynak, a honfoglalás, a honalapitás és honfentartás nagy munkája előtt kétszeres bámulattal állok meg. Inkább hős költeménynek, mint történelmi tárgynak tekintem; annyi a mesés, a csodás, a természet feletti elem benne, hogy történelmi szempontból alig birjuk felfejteni.

Ázsia pusztáiról egy maroknyi nép, nehány magyar törzs felkél, megjelenik Európában, s itt három hatalmas birodalom hármos érintkező pontján hont foglal el; hol a népvándorlás annyi népe és nemzete sirját lelte, hazát alkot, nemzetté fejlik; s az előtte és utána jövő nemzetek közül, itt annyi ellenséges népelem között, egy maga marad fenn s vívja ki létjogát. Oly páratlan történelmi esemény, melyet a gondviselés nélkül érteni alig lehet.

Ezer év előtt, mikor a magyarok beindultak, Európa térképe és arczulata egészen más. Nemzetünk szerencsésebb korszakban tán soha sem indulhatott volna.

A népvándorlás, az emberiség ezen legnagyobb s nem minden áldás nélküli forradalma, lezajlott. A népvándorlás által elsodort görög-római civilizatiótól négy viharos század választ el. Az eltompitó katonai állami hatalom, a városokban hivalkodó társadalom eltünt: új államok állnak elő, új állami és társadalmi formák voltak keletkezőben.

---

*) Kitünő dolgozótársunknak „Magyarország történelmének philosophiája" czimü munkájából nyertük e czikket, melyet a napi sajtót foglalkoztató millenium és ezredéves ünnep ötletéből időszerünek véltünk közleni. Szerk.

Hol a magyaroknak be kellett hatolni, a mai Oroszország, akkor alakul. Ausztria nem létezett. Felebb a Morva birodalom, szintén csak keletkező félben, de a nyugati császárság önállóságát nem akarja elismerni. Túl rajta Angliáig apró királyságok és fejedelemségek. Délről még áll a byzanczi, a keleti császárság, de hanyatlófélben; dunamelléki tartományait a bolgár szálta meg. Olaszország tengerparti városai alatt apró tartományokra oszolva, a pápai birodalom már ki van szakasztva. Francziaország Párissal élén akkor keletkezik, de tartományai függetlenséget követelnek. Spanyolország felett az izlam és kereszténység áll harczban egymással.

E szerint Európa minden pontja birtokba volt véve, a magyart sehová sem várták. Egy idegen megjelenése mindenütt a népvándorlás megujulásának rettegését költötte fel.

A magyar mint pogány jött, pedig az európai népek, leszámitva a távol északot, már felvették a keresztény vallást; felszinre került volt már az eszme, a keresztény vallásban egyesiteni minden nemzetet. Egy pogány nemzet megjelenése az egész Európa ellenszenvét kihitta maga ellen.

A magyar mint pusztai nép jött, a törzsi és állami függetlenség érzetével. Europában pedig beindult volt már az egyházi és állami feudalismus, a földbirtok uralma s az egymástól függés eszméje.

Nagy Károly, frank király, visszaszerezte volt a pápai birodalmat, elismerte a pápa világi uralmát: a pápa viszonzásul római császárrá koronázta s a kereszténység világi fejévé proclamálta (800), s kezet fogva, érvényt kivántak szerezni az annyi véráldozatba került nézetnek, hogy a meddig a kereszt elhatol, fensőségük szintén ki lett terjesztve.

A népvándorlás elleni visszahatás megsemmisitette volt már a gepidákat, rugokat, herulokat, hunnokat, vandalokat, alánokat. Nagy Károly a gótok, longobardok és avarokra vetette magát. A beözönlött népek és nemzetek letüntek, beolvadtak.

A magyarokra nézt sincs több biztatás a multban; de a jelent, a honfoglalás korát mintha a gondviselés készitette volna elő. A pápai szék erőszakos pápai változásokkal, a keleti császárság a bolgárokkal volt elfoglalva. A nyugati császárság, mert Nagy Károly utódai nem örökölték nagy szellemét, a frank királyokról a német királyokra volt szállandó s ezek még hatalmi állásuk rendezésével küzdenek. E mellett, épen azon időben még két berohanó nemzet foglalkoztatja Európát: az arab, mely Áfrikákól áttörve, Spanyolországot elfoglalja, s a középtengerpart hosszában az izlám részére hóditá-

sokhoz fog; a másik a norman, mely a skandinaviai félszigetről felkelve, Európa nyugoti tengerpartjain minden évben kiköt, felveri a városokat, zsákmányol, magát Párist ostromolja, mignem a frank királytól megkapja Normandiát, honnan ujabb meg ujabb hóditó hadjáratokra kél.

Ilyen volt az európai szintér, a midőn küzdhomokján őseink megjelennek.

A magyaroknak ez ideig a Volgán túl, az Ural hegyláncz melléke volt hazájuk. A bessenyők, törökök háborgatták. Bizva fegyvereik szerencséjében, félelmet nem ismerő bátorságukban, mintegy 200,000 fegyverfogható nép felszedte sátrait, megfuvatá a kürtöket, lóra kerekedett, a család szekereken, a barom-csordák, mint élelmi társszekerek utánuk kelnek.

A folyamok partjain haladnak, azok voltak azon kor utvonalai. De különben is halat, vadat kellet ejteni, hogy magokat élelmezzék.

Hét törzs, hét had indult meg, ugyanannyi hadnagy alatt. Nyolczadiknak jött a kazároktól elszakadt kabarok nemzetsége.

Mint Constantin császár leirja, átkelvén a Volgán, egyelőre a krimi félszigettől északra, a Dnieper melléken, Lebediában telepedtek meg, a krimet lakó kazarok szomszédságában, mint azok szövetségesei.

Három év mulva a bessenyők nyomukban vannak. Őseink egy kis része itt elszakad, keletnek indul, Persia határához közel, a Kaukáz hegyláncz északi részén telepedik le. A nagyobb rész második hazáját is átengedi a bessenyőknek, lejjebb nyomul, Etelközben, a mái Moldva, Bessarabia s a Feketetenger északi partjára telepedik. (887.)

Hazát, államot készűlnek alkotni. A hét nemzetség Álmos törzsét vezértörzsé választja. Megkötik az ismeretes vérszerződést, melyben a törzsek Álmos utódait hűségökről, ezek a törzseket a szerzendő birtok és a közigazgatásban részesitésről biztositják; s keleti szokás szerint kardjaikkal karjaikat felmetszve, véröket eskü gyanánt egyesitik.

A következő évben VI. Leo byzanti császár hűbéressével, Simon bolgár fejedelemmel, kinek országa a Balkán hegység kétfelén terült el, háboruba keveredett. Uj hazájukat a bolgároktól csak a Duna választja el. A császár fényes ajánlatok és igéretek mellett a magyarokat arra birja, hogy segitségkép szintén a bolgárokra üssenek. Átkelnek a Dunán, a bolgárokat megverik, Simont megszalasztják;

zsákmánynyal s hadi foglyokkal térnek meg, kiket a császár jó pénzen vált magához. (888.)

A szomszédság kellemetlenné válván, a bolgárok a bessenyőkkel szövetséget kötnek, hogy maguk közül kiszoritsák: a magyarokat meglepik, megtámadják, két tűz közé veszik, szétszórják, menni kényszeritik. Uj hazát kellett keresni, már negyediket.

Turóczi, Bonfin, Heltai a magyarokat Erdélyen át vezetik be; Anonymus, s a XII. sz. elején élt orosz szerzetes Nestor, Kézai, Kiew felé inditják. A norman lovagoktól akkor szervezett oroszok, kúnokkal szövetkezve útjokat állják, s keletkezik a megénekelt kiewi csata, mely győzelmes útat nyit számukra. Nemcsak, sőt a különben is rokon kun a magyaroknak jobbot nyujt, s együtt indulnak további utjokra. Ladomér és Halicson haladva, a nép nemhogy ellentállna, sőt élelmezi, s két ezer ijászt, három ezer fejszést adnak, hogy utat nyissanak számukra a járhatatlan Kárpátokon. A mai vereczkei szoroson keltek át, Munkácsnál. Hátukat Ungvárnak vetve, állást foglaltak. S mert semmi ellentállás, isteneiknek áldozatot mutatnak be, megülik az eddig jól végzett munka áldomását. Lábuk alatt érezték Attila egykori földét. A szép haza előttük feküdt, csak el kellett foglalni.

Árpád a keleti és nyugati császárság érintkező határán áll. Kazarok, oláhok, bolgárok, szlávok, németek lakják, apró fejedelmek alatt, mint valamelyik császárság hűbéresei. Erdély délkeleti részében a kunok maradéka, a székelyek, kik követeket küldtek Árpád elébe; nyugaton a szintén rokon avarok töredéke, szolgaságban. A keleti császárságból, délfelőlről a bolgárok nyulnak fel; északról a Morva birodalom nyulik le, mint a nyugati császárság hűbére; nyugaton a Dunán túli rész, a rómaiak Pannoniája, részint mint hűbér, részint a keleti frank birodalom birtoka.

Árpád teljes öntudatával birt helyzete sulyának. De egy tábor élén állt, melynek a byzanti irók szerint nagyrésze lovas, s előkelőinek még lova is vassal van vértezve. Karddal, vérttel, ijjal, lándzsával vannak fegyverkezve. Csatára paripákon szállnak, a lóhátról nyilazásban, mit itt csak a bolgár értett, kitűnők.

Mint harczedzett nép jelent meg, mely otthon vadak, ellenségek között, lóháton nőtt fel, mélyen érezte, hogy kiindulása óta már két hazát szerzett és vesztett el, s a harmadik foglalása nehéz munkájához fog.

Árpád Ungvárra támaszkodva, megkezdi hóditó hadjáratát. A lovagiasság és szellemesség bizonyos nemével lép fel. Nem intéz guerilla harczot, hanem mint hadakozó fél hadat izen, s a rabló had-

járat minden látszatát kerüli. Az első csatával a Tátrától Máramarosig terülő tér birtokába jut, a várakat megszállja, az ellentállókat üldözi, a meghódoló népet meghagyja szabadságában. A nép barátot látott bennök, a fejedelmek egy félelmes ellenségről vettek tudomást.

Délfelé tartottak. A Tisza, Szamos és Kőrös mentét Maróth birta kazáraival: mert utjokat állta, megverték, s utat nyitottak le a Meszesig.

Erdély nyugoti részét Gyeló birta oláhokkal. Töhötöm megharczol vele, Gyelót elejti, a néptől Esküllőnél esküt vesz be s ez időtől az alább lakó székelyekkel össze valának köttetve. A haza keleti vonalának urai lettek, biztosan indulhattak előre.

Hogy mily óvatos Árpád, jelzi az, hogy ezen hadállást három év alatt foglalta el.

Arnulf bajor herczeg és német király, mint a Dunántuli rész ura, már szövetségét keresi. Szvatopluk morva fejedelem, mint engedetlenkedő hűbérese ellen hivja meg. (892.) Két felőlről támadják meg. Mig Arnulf fenn végez, Arpád Felső-Magyarországot foglalja el.

A Tisza és Duna közét Szalán birta bolgárokkal, s a görög császártól, mint védurától segélysereggel volt ellátva. Bolgárországhoz tartozott, mit e nép két század előtt foglalt el, s pár tized előtt keresztényé lett. Az alpári mezőn találkoztak. A bolgárok is onnan jövén, honnan a magyarok, harczi szokásaik egyforma, s igy kemény csatát kelle vivniok. Szalán Belgrádba menekül, s anyagot nyujt legszebb eposzunkhoz, a Zalán futásához, (893) Árpád pedig tartja a pusztaszeri gyülést, az első magyar nemzetgyülést: a nemzetségek és vezérek megkötik a nemzeti szerződést, mely hazánk állami életét beindítá. S mert birodalma, már a Dunáig terjedt, Árpád a Csepelszigetre tette át udvarát.

Hogy magát biztositsa, Belgrádnál a Dunán át, majd a Balkánon keresztül Bolgárországra hadat küld, mely Zágrábig előnyomul: a Száva és Dráva közét elfoglalja s a bolgár fejedelem azon biztositásával tér meg, hogy Szalánt, nagybátyját, támogatni nem fogja.

A Maros és Al-Duna közét Glad birta, bolgárokkal és oláhokkal. Reá küld, a Temesnél megharczolnak, Glád meghódol; sergünk Orsován át győzelmesen halad le egész az adriai tengerig.

Még hátra a Dunántuli rész, hol Nagy Károly az avar birodalomnak véget vet (790), s fel a Vág partjáig a frank birodalomba keblezvén, őrgrófságokra osztotta, melyek Bajorországhoz tartóztak.

Délről a Száváig, Bresláv szláv tartománya nyult fel, mint Ar-

nulf német király hűbére; északon Morvaország terül. Árpád e ponton követte a legóvatosabb eljárást; hazánkat itt a nyugoti császárságból kellett kikerekiteni, mi nehezebb feladat, mint a keleti császárságból lejjebb szoritása. A mint a délen járt hadak visszaérkeztek, Árpád (894) Csepelszigeten hadi tanácsot tart. Sergeit felülteti, maga áll e hadjárat élére. Első megszállása Ó-Budán volt, Etel-várában, hol Attíla emlékét nagy lakomával ülték meg; ugy indult e szép, gazdag vidék birtokba vételére. Előbb a déli részeket szállta meg, majd nyugotnak nyomult. Csekély ellentállásra találván, könnyebben haladt mint gondolta. Nem volt elég a régi Pannonia, még Karantán egy részét is elfoglalta, mit majdnem három századig birtunk.

Magyarország ki volt kerekitve, birtokba volt véve. Mint egységes földrajzi test feküdt előttük, mit a Kárpátok övedzenek.

Még csak Maróth és kazárjai tartják magokat Bihar táján. Rokon nép, de a magyarok fenségét nem akarják elismerni. Árpád hadakat küld le, utjokban székely tábor csatlakozik hozzájuk, együtt rontanak a kozárokra. Bihar váránál folyt le a döntő csata. Három nap vivják a várat, mire egyszer csak megnyiltak a kapuk, Maroth meghajolt: a két rokon nép jobbját nyujtá egymásnak, frigyök zálogául Árpád akkor született fia Zsolt számára Marót leányát eljegyezték.

Mintegy kibékitőleg végződő dráma, igy ért véget nehány évi hadjárat után fejedelmi nász vigságaival a honfoglalás nagy munkája. Mert a meghódolt nép szabadsága, vagyona, kimélve lett, a béke nyugalma hamar bekövetkezett. A törzs-főnököket, vezéreket megtörték, a népet igazságosságuk hajtotta meg. Fegyverünk hatalmának nyomába, szellemi fenségünk uralma lépett; s megkezdődött Magyarország állami élete.

A magyarok honfoglalása, s különösen honalkotási nagy munkáját csak ugy tudjuk kellően méltatni, ha a honfoglalás azon szerencsés körülményét, miszerint ugyanazon időben még két nemzet jött új hazát keresni Európa continensén — bővebb világitásba helyezzük.

E két hazakereső: az arab és a norman.

Az arab Arabia pusztáiról kiindulva, a keleti császárság ázsiai és áfrikai tartományait elfoglalja, több kalifaságot állit, tengeri hatalommá fejlik, a középtengeren átnyomul, s négy év alatt (711—14) Spanyolországban megsemmisiti a vizigótok birodalmát. Az Európába

szakadt rész élén, Abdel Rhaman Cordovában önálló kalifaságot állit, (756), főpapi és világi uralkodást egy személyben.

Hozta mohamedán vallását, de zsidóknak, keresztényeknek szabad vallásgyakorlatot enged, polgári jogokban részesiti. Mint hóditó jelenik meg, mert lóháton harczol, miként a magyar, nemes vérü paripáin fegyverének tekintélyét csakhamar megalapitja. Harczi dicsőge mellett Ázsia addigi culturájának egész tárházával jelenik meg. Nagy ipart és világkereskedést alapit. Behozzák a papirkészitést; a tőlük fenmaradó porczellán és aranymivek, nagyszerü épitkezések fenmaradó romjai fenkölt izlésükről maig is tanuskodnak. Hozzák a keleti tudományosságot és müvészetet, a hang- és számjegyet; 70 könyvtárt s 17 főiskolát alapitnak, s bevezetik a népoktatást; s különösen költészetük, bölcsészetük és csillagászati ismereteik által egész szellemi forradalmat idéznek elő Európában. Maga a magyar koronát küldő II. Sylvester pápa iskolájuk növendéke volt.

Mikor a magyarok jöttek, Olaszország elfoglalásának gondolatával voltak elfoglalva. Hajóhadat szerelnek fel, elfoglalják Nápolyt és Siciliát, hatalmukba ejtik Corsicát és Sardiniát.

Azonban a X-ik században belháboruk törnek ki közöttük. Catalonia, Navarra, Castilia felhasználva az alkalmat, felszabaditja magát. Az Omejjada kalifaház Európától csodált fénye elborul; az arab kalifaságok túl a tengeren is hanyatlanak, s 1236-ban a cordovai moseára kereszt lett tűzve; a kereszt és félhold között kiütött küzdelem a kultura kárára romba dönt mindent. Granadába vonultak, harmadfélszázévig tarták még magukat, mignem ez utolsó tért is elvesztik, s kivonulnak Európából.

A normannok a Scandinav félszigetről, a finnek szomszédságából törnek elő. German faj, tele tüzzel, bátorsággal, hóditó és alkotó erővel. Egyelőre pogányok, de csakhamar felveszik a kereszténységet. A hűbéri rendszert elfogadják s előszeretettel terjesztik. Már Nagy Károly idejében bátor férfiak ezrei tavaszonként hajókra szállnak, az angol, német és franczia tengerpartok hoszszában tengeren és folyókon berontanak, zsákmányolnak, s bevégezvén expeditiójukat, haza vitorláznak, hol a parancsnok leteszi vezérbotját, melynek addig engedelmeskedtek.

De egyszersmind jobb hazát is kerestek. 862-ben Oroszországban jelennek meg, hol a Rurikoknak segitenek Oroszországot megalapitani. Alapitják Norvégiát, felfedezik Grönlandot, fel majdnem tudtok nélkül Amerikát. Francziaországban Páris alá hatolnak, ostromolják, s együgyü Károly 912-ben Normandia átengedésével békiti

ki őket. Megtelepesznek, nyelvöket a francziával cserélik. A 11. század elején az araboktól elfoglalván, alapitják a siciliai királyságot. Majd elfoglalják Angliát s az ott talált népekkel egybeolvadva, alapitják az angol nyelvet és nemzetet. Minden hőstettük és alkotásuk mellett is, végre is felolvadnak és eltünnek. Mig a magyar fenmarad.

A mondottakban, röviden bár, a honfoglalás dicső munkája, s a bejátszott szerencsés külviszonyok előttünk állanak. Fenmaradásunk okai és feltételei nem tartozhatnak ide, de utóvégre is, fegyverünk dicsősége mellett, nem köszönhetjük egyébnek, minthogy acclimatizáltatni engedtük magunkat, felvettük a keresztény és pedig a nyugoti vallást, fel az európai állami és társadalmi intézményeket; s mert tatárral s törökkel szemben hiven betöltöttük szerepünket a fenyegetett európai civilizatió érdekében, Európa kibékült megjelenésünkkel, ittlétünkkel.

Épen azért nem rekeszthetjük be tanulmányunkat a nélkül, hogy nehány észrevételt ne tegyünk azon nézetre, mintha megjelenésünk egymaga lett volna a szláv birodalomi alakulás megrontója. Minek Palaczky adott leghatározottabb kifejezést.

Szerinte: „A magyarok berohanása és Magyarországba telepedése egyike a következményekben legdusabb eseményeknek Európa történetében.“ Ezen nézet bátoritólag kellene hogy hasson minden magyar kebelre, ha folytatásából ki nem tünnék, hogy éle ellenünk van irányozva. Ugyanis, mint irja: Holstein határiról a Fekete tengerig a szláv faju népességek belső ösztönük s külső viszonyok által kényszeritve, épen csoportosulandók voltak a Ratisláv és Szvatopluk által alkotott morvaországi központ körül; s a mint nőtt nagygyá nyugoton római befolyás alatt a frank egyeduralom: ugy képződött volna keleten Konstantinápoly befolyása alatt egy hasonló szláv birodalom; s kelet-Európa ezer év óta egészen más jelentőséget nyert volna, mint a milyenben részesült. Az által azonban, hogy a magyarok a még csak képződésben levő államszervezetbe benyomultak és azt szétrombolták, az ily kilátások örökre megsemmisültek. (Palaczky: Geschichte der Böhmen I. 195. 96.)

Felesleges is jelzeni, hogy e szavakban nem annyiban a történész, mint a politikus nyilatkozik. Nálunk is lehetnek, kik a nemzeti nagyság érzetével olvassák, de ha a politikának van is jogosultsága, a történészetnek nincs szabadsága illusiókhoz járulni.

Szabadjon e mondottakat kissé megvilágitanunk.

Ha Észak-Németország szivétől le Konstantinápolyig szláv faj-

hoz tartozó népek voltak is túlsulyban: oly különböző nemzetiséghez tartoztak, kik egymás nyelvét nem értették. Ahoz pedig, hogy Konstantinápoly befolyása alatt a frank birodalomhoz hasonló birodalmat alkossanak, kettő hiányzott a szlávok részére: Róma és Nagy Károly. De ha szintén nem hiányzott volna is, maga a frank egységes birodalom is csak ábránd maradt. Feloszlott és pedig nemzetek szerint; a fajrokonság még az olaszt és francziát se birta együtt tartani.

Egy szláv-frank-féle birodalom esélyét már a magyarok bejövetele előtt maguk a szlávok semmisitették meg az által, hogy a csehek és lengyelek s a szerbek egy része a római vallást vették fel s ezáltal Konstantinápoly befolyásával szakitottak. S a római vallással a római császár védnöksége alá adták magukat.

Ha ki nem jönnek a magyarok, akkor is az a helyzet marad, hogy a keleti és nyugoti császárság fennáll, s hogy akár morva, akár orosz hegemonia alatt északon egy egységes szláv birodalom képződjék, beleegyezésöket nem adták volna. De kijött a török, s a Konstantinápolyba reménykedésnek véget vetett. S ha a magyar meg nem gátolja, meggátolta volna a török, mely ha a magyarok itt nincsenek, lovait az Elbába itatta volna.

Igy áll a mult. De legyen szabad megjegyezni, hogy Palaczky feltevése kora szempontjából sem felel meg az objectiv történetirás követelményeinek. Nem lett volna szabad figyelmen kivül hagyni, hogy a szlávfaj több apró törzs mellett, különösen orosz, lengyel, cseh, szerb nemzetekre oszlik, s a hegemonia felett még ki kellett volna egyezni. S különösen nem téveszteni szem elől azon történelmi tanuságot, hogy a latin nemzeteknél a faj-birodalom nem sikerült, s hogy a németek faj-birodalma is még csak problema.

Megjelenésünk tehát mig Nyugot-Európának előnyére vált, a szlávok birodalmi alakulásának nem egy maga lett akadálya.

Igy legalább el volt érve az európai civilisatio azon czélja, hogy itt, hol annyi népnek és nemzetnek nem sikerült birodalmat alkotni, a magyar nem csak birodalmat alkot, hanem egyszersmind azon missióra vállalkozik, hogy az Európát megrohanó keleti népek, tatárok, törökök ellen, a kereszténység és civilisatio nevében sikra száll, s csaknem saját romlásával megtöri őket, gátot vet előrenyomulásuknak.

KŐVÁRY LÁSZLÓ.

A TIZENKÉT APOSTOL TANITÁSA.[1]

Philotheos Bryennios, jelenleg nikomediai metropolita, 1875-ben azzal a kellemes hirrel lepte meg a tudós világot, hogy egy görög nyelven irt értékes keresztény kéziratot fedezett fel Konstantinápolyban a Szentsir zárda könyvtárában. A kézirat másolatát egy Leo nevezetü irnok 1056-ban junius 11-én kedden végezte be. Keletkezése Kr. u. 120—160-ra tehető. Tartalma: 1. Szt. Chrisostomus Jánostól az ó testamentum synopsissa. 2. Barnabas levele. 3. Szent Kelemen levele a korintusiakhoz, követve a „második levélnek nevezett“ szent homiliával. 4. Az ó testamentumi könyvek czimei héber és görög nyelven. 5. A t i z e n k é t a p o s t o l t a n i t á s a. 6. Cassabolai Maria levele (kétes) Szt. Ignáczhoz. 7. Szt. Ignácz tizenkét levele (kétes). 8. A Máté és Lukácsnál levő genealogiak magyarázata. A gyüjtemény „Jerusalemi kézirat“ nevet visel, mivel a zárda a jerusalemi patriarkasághoz tartozik. Bryennios 1875-ben már kiadta belőle a korintusiakhoz irt leveleket, miáltal az európai tudósok figyelmét nagy mértékben felköltötte. Az azóta elmult hét esztendőt „a tizenkét apostol tanitása“ czimünek áttanulmányozására forditotta. A hosszas várakoztatást igazolta, midőn a mult évben e nagy müve megjelent. Ritkán látunk napjainkban ily részletesen kidolgozott munkát. A Prologomena száznegyvennyolcz levelet tartalmaz tiszta és szép klassikai görög nyelven, melyben valamint az egyházi atyáknak ugy a modern critikusoknak minden ide vonatkozó nézete ismertetve van és fel van használva.[2]) Bryennios nem elfogult codexe iránt, annak hibáit és hiányait készségesen kimutatja.

---

1) Διδαχη των δωδεκα αποστολων εκ τοῦ ἱεροσολυμιτικοῦ χείρογράφου νυν πρωτον εκδιδομενη μετὰ προλεγομένων καὶ σημειώσεων, κ. τ. λ. υπο Φιλοθεου Βρυεννιου, μητροπολίτου Νικομηδείας, εν Κωνσταντινουπολει 1883.

2) Közölve van benne az „Apostoli Constitutio“ VII-ik könyvének 1—32 fejezete Ultzen kiadása szerint; „A szent apostolok szabályainak kivonatja“ Hilgenfeld kiadása után; „Barnabás levelének XVIII. XIX—XX. fej.; „Hermas második parancsolatja (εντολη). Mindenik szöveg mellett idézve vannak a „tanitás„ megfelelő helyei. Mi a bevezető részt és a megjegyzéseket a legtöbb helyen röviditve közöljük, némelyiket egészen mellőztük, mig néhol a magunk vagy mások megjegyzését adjuk.

Azt hisszük, hogy e nevezetes Codex rövid megismertetése és forditása a magyar olvasó közönség előtt is érdekes fog lenni. Jelenleg főleg csak általános vonásaival foglalkozunk.

A Bryennios által terjedelmesen idézett külső bizonyitékok nem elégségesek arra, hogy korára vagy még tartalmára is határozott véleményt lehessen mondani.

A tanitásnak sajátlag két czime van u. m. „a 12 apostol tanitása“ és „az Ur tanitása a népekhez a tizenkét apostol által“ ; de ezek közül még az első és rövidebb[3]) sem lehet az eredeti. A szöveg nem vonatkozik azokra, a kiket mi rendesen a tizenkét apostol alatt értünk s igy azt kell hinnünk, hogy a megszokott és tekintélyes „12“ számot az iratnak szerzője vagy javitója tartotta czélszerünek felvenni. Ez eljárás éppen nem volt szokatlan ebben az időben sőt az ó szövetségi és uj szövetségi apokriphus iratok csaknem mindnyáján valamelyik tekintélyes iró nevét vették fel a nélkül, hogy annak legkisebb része is lett volna szereztetésökben.[4]) Ettől az eljárástól nem maradtak menten a kanonikusnak nevezett könyvek sem.

A második czimben előforduló „Krisztus“ szó még későbbi hozzáadás. A látszat nem felel meg a ténynek — mondja Bryennios — mert ebben nem is a Krisztus tanit, s mert akkor nem mondaná „ha el tudod viselni az Urnak teljes igáját“ (6. fej.)[5]) E czim csak a hat első fejezetre vonatkozik, az első azonban az egészre czéloz s Bryennios szerint is idegen kéz müve.[6])

---

[3]) Bryennios ezt tartja a későbbinek.

[4]) v. ö. O Test. Apocr. Dániel-féle toldalék, Ezdras apoc. könyve, Esther told. Jeremias levele. Uj Test. : Mária szület. evang. Máténak, Protevang Jakabnak, Nicodemus levele mely a Pilatus nevével hozatott kapcsolatba stb.

[5]) L. Bryennios Prol. 3. l.

[6]) Gordon Sándor jeles exegeta éles látással három fő részt külömböztet meg a tanitásban. Egyik az, mely az ebionismus jegyeit viseli magán, milyen az első fele s különösen a 9. és 10. fej. Ez valamely régibb forrásból maradhatott fenn. A J é s u s K r i s z t u s név csupán ebben és itt is csak egyszer fordul elő (9. fej.) a J é z u s név szintén s csak háromszor (9. és 10. fej.) Krisztus magára egyszer sincs meg. A másik részt a Kurios (Ur) szó külömbözteti meg a harmadiktól, mely Ho Kurios-t használ. Kurios a névelő nélkül tizennégyszer szerepel s Gordon szerint mindannyiszor Jahveht kellene olvasni helyette, mig ellenben a hol névelővel van (9) ott Urnak forditandó, értvén alatta a Krisztust. Igy aztán a 9-ik fejezetben ἐις ὄνομα Κυριου : az Isten (Jahveh) nevét involválja, a miből az következnék, hogy a Jahveh alatt az Atya, Fiu és Szentlélek értetnek. Ámbár tudjuk, hogy Gordon ur tisztán az illető kor szempontjából és nem a maiból tekinti e felfogást, még sem követhetjük őt eddig. L. „Teaching of the twelve apostles“ 1884.

Szereztetése idejét, Bryennios Kr. u. 120 és 160 közé teszi, azonban még e hosszu időköz sem öleli magában a kellő időt, mert az első része (1—6 fej.) különösen oly nagyon közel áll az evangeliumok és apostoli iratok szelleméhez[7]) hogy annak korábbi időt jelez, mig az ezután következő későbbre esik.[8])

Mind eme bizonytalanság azonban nem csökkenti az irat értékét, mely annak tiszta, világos és egyszerü tanitásában rejlik. Hitelessége nincs kétségbe vonva s tartalma oly fontos, hogy annak érvényre jutása csak az idők által megcsontositott dogmatismuson ha fog hajótörést szenvedni. Ez irat megerősiti az ujabbkori szabad elvü tudósok által a kereszténység első százairól tanitott nézeteket. Ujabb bizonyitékot szolgáltat az uj testamentomi iratok tiszta egységtana mellett.

Négy részt lehet megkülönböztetni benne.

Az első és főrész (1—5 fejezetek), mely a jellemről szól mind külalakjára, mind beltartalmára nézve elüt a többiektől. Fejezetei hosszabbak és a jó és rosz élet, vagy az is az élet két útjának festése áradozó, néhol nem is éppen következetes, a miből az látszik, hogy későbben toldott hozzá vagy az, ki az egészet öszszeállitotta, vagy valamely corrector.

Ez kétségen kivül a legrégibb rész, s ha Jeremiás XXI. 8 versét: „ezt mondjad a népnek, ezt mondja az Ur: imé én előtökbe vetem néktek az életnek és a halálnak útját"; és 5. Móz. 30 r. 15—20 verseit tekintjük, azok kibővitésének gondolhatjuk, mi, ha nem is áll egészen, de az látszik, hogy iró annak befolyásaa alatt volt.

Ha tartalmát tekintjük, nem egy helyen az ebionitismus önmegtagadást követelő szabályai állanak előttünk. Az egésznek foglalatja Jézus tanitásának összege: a szeretet. Szeressed Istent és szeressed felebarátodat, mint magadat. Szereteted és cselekedeteid legyenek önzetlenek, vagyis „a mit nem kivánsz magadnak, ne tedd azt embertársadnak." Áldjad a kik átkoznak, imádkozz ellenségedért, kerüld a test kivánságait, türj, szenvedj, add a szegénynek a mi fölösleges. Ime az evangeliumi szegénység, az önmegtagadás, mint az élet útja. Ezzel szemben áll az, a mit a törvény rendel az embereket ille-

---

[7]) Az apostolok még mind, miként Pál, utaznak és ugy tanitnak. Meghatározott egyházi rend nincsen.

[8]) Hogy ki lehetett irója nehéz szintén meghatározni, mert magáról semmi emlitést nem teszen. Az irat iránya után azt kell következtetnünk, hogy zsidó keresztény — s legalább az első rész irója — ebionita volt.

tőleg: „ne ölj, ne lopj, s ne kivánd el embertársadnak se feleségét, se vagyonát; ne hazudj és ne gyülölj.“ Itt a törvény, amott meg az evangelium szavai, mindkettő tisztán theistikus szempontból fogva fel. Felette sajátságos, hogy ebben a szabályban egyszer sem fordul elő sem a Krisztus neve, sem semmi hivatkozás arra, hogy ez a keresztényekhez szólana. E szakasz második részében az evangelium tanitóiról, a szolgákról és némely oly cselekvényekről, — milyenek a parancsolatok megtartása és képmutatás — van szó, a melyek sajátlag az előbbi részhez tartoztak volna. Ezeknek ellentéte: a halál útja következik az ötödik fejezetben, s részint az előbbiekben elő-szabott szabályok ellenkezőit, részint pedig más ahoz hasonlókat tartalmaz.

Az egyház tagjairól. A 6—14 fejezetek a gyakorlati egyházi élet szabályait irják körül. Két rész különböztethető meg benne, u. m. a) ima, b) szertartások. Az ima megint kétféle, egyik az urima, másik pedig az áldozatra előkészitő és hálaima. Amaz megegyezik a Máté evangeliumából ismerttel.[9] Ez imát naponta háromszor kellett elmondani, melyben valószinüleg nem a hármas szám fontossága, hanem a nap három főrésze: reggel, dél és estve, volt az irányadó.

A mig az urimában krisztusi szellemü imát tanit a „Tanitás“ addig mind az áldozati (urvacsorai), mind pedig az ezt követő hálaimában az ó-testamentumi szabályok lebegnek szeme előtt. Meg kell jegyezni, hogy „a Dávid szent szőlőtője“ nemcsak nem vonatkozik a Krisztus vérére, mint Pálnál, hanem azt egészen kizárja. Ugy a kenyér, mely a halmokon szokott szétszóratni, szintén nem vonatkozhatik a Krisztus testére még képletesen sem.[10] Ezek szerint tehát a Tanitás nem erősiti meg, sőt lerontja ama nézetet, hogy a kenyérben és borban a Krisztus valóságos testét ennék és vérét innák a hivek. Figyelemre méltónak tartom azt is, a mi a tizedik fejezetben a halhatatlanságról van mondva, „mely Jézus által jött tudomására az embereknek.“ Ez nézetem szerint némi ellenmondást rejt magában az Ur jövetelének várásával (16 fej.) s ujabb bizonyiték arra, hogy a két rész egymástól független volt eredetileg.

A tizedik fejezetben levő ima a héberek mindenható Istenéről szól, kitől és a kiért vannak mindenek, s a szellemi ételre és italra vonatkozó szavak nem oda tartozók. Ugyanitt a gyülekezet (ecclesia)

---

[9]) Az eltérést illetőleg l. 8 fej. jegyzet az urimáról.

[10] V. ö. A. Gordon Modern Rewiew 1884. No. 19. Általában véve a Gordon ur értekezése egyike a legfigyelemreméltóbb tanulmányoknak e tárgyról. — Nagyon örvendünk, hogy megismerhettük nézeteit.

szó, nézetünk szerínt a zsidó „választott nép“ helyett van és a keresztény hiveket jelenti, kik lélekben egyek a Jézus tanitása által. Az egész pedig nem lehet egyéb mint az egyes hivek lelki épületére és előkészületére irt magánima.

A szertartásokról röviden kell szólanunk. Az ételek és áldozatok tárgya ugy meg van szabva, mintha a zsidó keresztényekről volna szó, kiknek enni ugy mint áldozni csak tisztát lehet. A keresztelés nagyokra vonatkozik s első helyen bemártásból áll, de ha alkalom erre nem volna a most is használt fejreöntés kielégitő. A keresztelést meg kell hogy előzze a bőjtölés, mit nemcsak a keresztelendő, hanem a keresztelő is megtart. Az urvacsora osztás minden vasárnap megtörténik, még pedig szintén a bűnök őszinte megvallásával.

Egyikben ugy, mint a másikban legnagyobb a moralis tendentia. Ha keresztelkedni akarsz, bőjtölj és bánd meg bűnödet, ha pedig az urvacsorában óhajtanál részesülni, akkor előbb keresztelkedj meg.

A papság. A „Tanitás“ irója nagy fontosságot tulajdonit a papoknak, illetőleg prófétáknak. (11. 13. és 14. fej.) Az igaz próféta csak Isten itélete előtt áll, az igaz apostol pedig lélekben beszél, s azért jogot tarthat arra, hogy a kiket meglátogat azok eltartsák. Az apostol eme szereplése a Pál és a többi apostolok működését juttatja eszünkbe, de a hamis próféták elleni intés azt mutatja, hogy voltak olyanok, a kik nem egészen teljesitették sem a prófétai sem az apostoli magas hivatást. A „Tanitás“ szelleme szerint a zsidó papság szerepe meg van szünve s a keresztény hierarchia még nincs megállapitva, ámbár a mint megjegyeztük, a papokat némi tekintély illeti meg. Minthogy a népért szolgálnak, jutalmat várnak tőle a mi részint a tizedből, részint pedig abból áll, hogy a hivek készségesen fogadják és ellássák. Az apostolt jellemezze szegénység, szerénység, munkásság, a hivek pedig legyenek tisztelői és adjanak neki készséggel, mert ő az Isten szolgája közöttük.“

Toldalék. A mi fennebb csak érintve volt az a műnek befejező részében, a toldalékban (15—16 fej.) tisztán kiegészül, t. i. hogy a hiveknek állandó egyházi tisztviselőket, még pedig püspököket és szolgákat (diakonus) kell választaniok. Azoknak száma a szükségtől függ, de hogy megválasztathassanak, legyenek méltók az Urhoz, mivel ők a próféták és tanitók helyén végzendik a teendőket. Ők tiszteletben álló férfiak a prófétákkal együtt.

Ugy tetszik, hogy az itt felmerülő sajátságos zavar csak ugy magyarázható meg, hogyha felveszszük, hogy a püspökök állandó

helyen laktak, mig a prófèták és tanitók tiszte a vándorlás maradt továbbra is. A „Tanitásnak“ sem egyik, sem a másik részéből nem tüntethető ki az, hogy a püspöki tiszt hierarchikus tekintélyü lenne. Az látszik a szertartási szabályok megszabásából, hogy a püspök felügyelt arra, hogy a szabályok megtartassanak, s ellenkező esetben a hibák helyrehozassanak megtérés és megbánás által.

Szóval el lehet mondani hogy az egész „Tanitás“ minden tekintetben a legegyszerübb és legtisztább kereszténységet tanitja, melynek tanaiból hiányzik még csak árnyéka is az egyházak legvitatottabb kérdéseinek, milyenek a Jézus csodálatos születése, csodás dolgai és halála. Abban az ő istensége nincsen tanitva s még az alexandriai phfilosophiából átvett christologiának sem látszik nyoma rajta, ugy hogy ez inkább szolgálhat toldalékául a három első evangeliumnak, mint akár a Pál leveleinek akár a negyedik evangeliumnak. A 16 fej. mint fennebb megjegyeztük más irányu, mint a többi, s mint ilyen a Krisztus eljövetelét tanitja, a miben megegyezik Pállal s még inkább az utánna keletkezett apostoli iratokkal.

És ezzel átbocsátjuk az érdekes keresztény iratot a magyar olvasó közönségnek.

A tizenkét apostol tanitása. a)

Az Ur tanitása a népekhez a tizenkét apostol által.

1. fej. Két ut van, egyik az életé, a másik a halálé[1]); de a két ut között nagy az eltérés.

Először tehát az élet utja ez: szeressed Istent, a ki teremtett tégedet; másodszor: szeressed felebarátodat, ugy mint magadat[2]).

Valamit pedig akarsz, hogy ne essék meg rajtad, te se tedd másnak.[3])

Ezeknek a parancsolatoknak a tanitása ez: áldjátok azokat, a kik titeket átkoznak és imádkozzatok ellenségeitekért, s böjtöljetek azokért, a kik üldöznek titeket; mert micsoda hála, ha azokat sze-

a) Konstantinápolyi Neceforus röviditve igy irja: „Διδαχη Αποστολων“ apostolok tanitása, mig később ily alakban is fordul elő: Διδαχη καλουμενη των αποστόλων „Apostolokénak nevezett tanitás.“ — E helyen ki kell emelnünk, hogy a forditásnál Bryennios görög „editio princepsét“ használtuk. A forditást öszszehasonlitottuk két angol: A. Gordon, és Farrar, egy német: A. Wünsche forditásával. A bibliai idézetek a Sept. egy verssel hátrább esnek mint a magyar forditásokban. A kisebb részekre osztás a miénk.

1-ső fej. [1]) Lásd Jer. XXI. 8. v. ö. Deutor. L. 15—20. Zsolt. I. 3—6. Mát. VII. 13—14. 2 Pét. II. 15. Barnb. Epist. C. XVIII. Hermas, Clem. Hom. VII. 7.

[2]) Mat. XXII. 37—39. Clem. Alex. Strom. A.

[3]) V. ö. Clem. Hom. XII. 32. Mat. VII. 12. Luk. VI. 31.

retitek, a kik titeket szeretnek? Avagy a népek nem ugyanazt teszik-e[4])? Ti pedig, szeressétek azokat, a kik gyülölnek és nem lesz ellenségtek.[5])

Ovakodjatok a testi és világi vágyaktól.[6])

Ha valaki arczul üt jobb felől, tartsd oda neki a másikat is, és tökéletes lész. Ha valaki kényszerit tégedet egy mérföldre, menj el vele kettőre. Ha valaki kéri felső ruhádat, add oda neki alsó ruhádat is. Ha valaki elveszi tőled a tiédet, ne kérd vissza[7]), mert nem is teheted[8]). Adj mindenkinek a ki kér, és ne kérd vissza[9]), mert az atya ugy akarja, hogy mindenkinek adjunk a saját jószántunkból.[10])

Boldog az, a ki ad a parancsolat szerint, mert őt nem érheti büntetés[11]). Jaj annak, a ki elvesz; de ha az vesz el, a kinek szüksége van, az nem büntethető meg; hanem (ha az vesz), a kinek nincsen szüksége, adja igazát, hogy miért és mire vette el s ha veszedelembe jut, meg kell vizsgálni, a mit tett, és nem fog kijőni onnan, valameddig vissza nem fizeti a legutolsó fillért[12]). Pedig e felől is azt szokták mondani: „az alamizsna izzadjon meg kezedben, a mig megtudnád, hogy kinek add.[13])

2. fej. A tanitás második parancsolatja ez: Ne ölj, ne paráználkodj[1]), ifjut ne ronts meg[2]), ne csábits, ne lopj, ne babonázz, ne légy méregkeverő[3]), ne öld meg a magzatot az anya méhében[4]), se a csecsemöt meg ne gyilkold. Felebarátod vagyonát el ne kivánd, hamisan ne esküdj, hamis tanuságot ne tégy, ne szólj gonoszt[5]), ne for-

---

[4]) V. ö. Luk. VI. 28—32. Mat. V. 44—46.

[5]) V. ö. Clem. Alex. Strom. VII. 740. Luk. VI. 27—35.

[6]) L. 2. Pet. II. 11. Tit. II. 12. Polycarp. ed. ad Philipp. c. v.

[7]) V. ö. Mat. V. 39—48. Luk. VI. 20—30.

[8]) Mert a kereszténynek nem lehet erőszakhoz fordulni, sem pogány biró elébe menni. V. ö. I. Cor. VI. 1. Mat. V. 40.

[9] V. ö. Luk. VI. 39.

[10]) L. Hermas. a hol δωρημάτων, fordul elő χαρισματων helyett.

[11]) L. Hermas. Mat. V. 7.

[12]) Hermas Prol. Mat. V. 25—26. Luk. XII. 58—59.

[13]) E hely felette sajátságos, mert ugy szerepel, mintha az irásból volna idézve, holott nem fordul elő az Uj Test. csak az Apostoli Constitubioban van meg s ugy látszik ez is ἄγςαρα δογματα fel. Anynyit tisztán lehet látni belőle hogy az első századokban a Krisztus mondásait nagyon szabadon használták.

2. fej. [1]) V. ö. Ex. XX. 13, 14. Deut. V. 17, 18.

[2]) V. ö. Lev. XX. 13. Rom. I. 27. παιδοφθοςειν sem az Uj Test. sem a Sept. nem fordul elő. Legelőször a nikolaitak használják.

[3]) V. ö. Csel. VIII. 9, 10, Gal. V. 20. Exod. XXII. 15. Lásd alább 3. fej.

[4]) Sal. bölcs. C. XII. 5. v. ö. Ex. XXI. 22, 23.

[5]) L. Mat. XV. 4. és V. 22.

ralj boszut[6]). Se kétszinü, se csalárd ne légy, mert a csalárdság halálra vezet[7]) Beszéded ne legyen hamis, se üres, hanem tényeknek megfelelő[8]). Ne légy se önhaszonleső, se rabló, se képmutató, se rosz indulatu, se felfuvalkodott[9]). Ne tarts rosz tanácsot felebarátod ellen[10]). Egy embert se[11]) gyülölj, hanem némelyeket fedj meg, némelyekért imádkozz, másokat pedig inkább szeress, mint saját lelkedet[12]).

3. fej. Gyermekem[1]), kerülj minden rosszat és mindent valami ahoz hasonló[2]). Ne légy hirtelen haragu[3]), mert a harag gyilkolásra vezet, se irigykedő, se veszekedő, se pedig indulatos, mert minden ilyenekből gyilkolás[4]) származik.

Gyermekem, ne légy élvhajhászó[5]), mert az élvhajhászat paráználkodásra vezet[6]), se rútbeszédü[7]), se gonosz tekintetü[8]), mert mindezekből paráználkodás származik.

Gyermekem ne légy madárjós[9]) mivel ez bálványozásra vezet, se varázsló, se csillagjós, se tűzpróbáthasználó[10]), se ne kivánd e dolgokat nézni, mert mindezekből bálványozás származik.

---

6) L. Zak. VIII. 17. Prov. XII. 28. Barn. Epist. c. II. Clem. Rom. Epis. Cor. I. c. 2.

7) L. Sirak: XXVIII. 13. I. Tim. III. 8.

8) L. Clem. Alex. Strom. VI. 760. v. ö. Mát. V. 37. XXIII. 3. Clem. Rom. I. Kor. XXXVIII.

9) L. Hab. II. 9. Es. LXI. 8. Gen. XIX. 13. I. Pet. II. 1. Rom. I. 29 Péld. III. 34.

10) V. ö. Es. III. 9. Hermas Visio I. 2.

11) Ουπαδ hebraismus, de ez még nem jogosit fel arra, hogy az irót zsidó keresztények tartsuk, mint Wünsche teszi. Barnab. epist. C. I.

12) L. Gen. XII. 17. Deut. XXIII. 7.

Jegyz. a 3-ik fej. 1) L. Sirak II. III. IV. továbbá Mát. IX. 2. XXI. 28. Ján XIII. 33. stb.

2) L. Rom. XII. 9. v. ö. Barn. Epist. IV.

3) ὀργίλος a kéziratban: ὀργῖλος.

4) V. ö. Prov. XXIX. 22. Jak. I. 19. 20. III. 16. L. Ef. IV. 31. Kol. III. 8. 2. Kor. XII. 20. Gal. V. 20. stb.

5) L. 1. Kor. X. 6.

6) L. Jak. I. 14.

7) L. Kol. III. 8. Ef. V. 3. 4.

8) V. ö. 2. Pét. II. 14. L. Márk. VII. 22.

9) L. Gen. XIX. 26. 31. Deut. XVIII. 9—12.

10) περικαθαιρων v. ö. Sept. Deut. XVIII. 10. ne találtassék közötted ki az ő fiját vagy leányát által vitetné a tüzön l. Ézs. VI. 7. „περικαθαιρων ὁ διὰ θυσιῶν δοκῶν κωλύειν νοσους ἢ ἁμαρτίας Const. Apost. A szó alatt tüzzel való engesztelő áldozat értetik, a mi a zsidóknál néha szokásban volt, a mint kitetszik 3. Mózes XVIII. 20. a hol a gyermekáldozás tiltva van. V. ö. 1. Sam. XXVIII. 7—9. Gordon: firelustratornak Farrar: User of Expiations, Wünsche: Reinsprechernek forditja.

Gyermekem ne légy hazug, mert a hazugság tolvajságra vezet[11]). Se hiuképzelgő, se pénzsovár ne légy, mert mindezekből tolvajság származik.

Gyermekem ne légy morgolódó, mert ez istenkáromlásra vezet[12]) se önhitt[13]), se roszfélegondolatu, mert mindezekből istenkáromlás (blasphemia) származik. Hanem, légy alázatos, mivel az alázatosak örökségül birják a földet[14]). Légy hosszutürő, szánakozó[15]), ártalmatlan, csendes, jó és folyton remegő ama szavak miatt, a melyeket hallottál[16]). Tul ne becsüld magadat, se ne légy túlmerész. Ne szövetkezzék lelked a fennhéjázókkal[17]), hanem az igazakkal és alázatosakkal társalogj[18]). Fogadd azokat a dolgokat, a melyek rád esnek készséggel, tudván, hogy Isten nélkül semmi sem eshetik meg[19]).

4. fej. Gyermekem emlékezzél meg éjjel és nappal[1]) arról a ki hirdeti neked Isten igéjét, s tiszteljed őt mint Urat[2]), mert a hol a fejedelemségről[3]) beszélnek, ott van (az) Ur. És keressed naponta a szentek szinét[4]), hogy enyhülést nyerj beszédökben.

Ne kivánd a szakadást, a háborgókat pedig békitsd meg[5]). Itélj igazságosan. Ne légy részrehajló a tévedések megvizsgálásában[6]).

Ne kételkedj, hogy vajjon legyen-e vagy ne[7]).

Ne légy olyan, hogy kezedet kinyujtsd a vevésre, az adásra pedig összehuzd[8]).

---

[11]) L. Clem. Alex. Strom. I. 20. a hol ez ugy szerepel, mint bibliai hely.

[12]) L. Mat. XX. 1—15. Efes. IV. 31. 1. Cor. X. 10. Barnab. epis. C. III. Judae 16. Philip. II. 14.

[13]) V. ö. 2. Pet. II. 10. Péld. XXI. 24. Clem. Rom. ad 1. Cor. LVII.

[14]) L. Mat. V. 5.

[15]) L. I. Tess. V. 14—15.

[16]) L. Ezs. XLII. 2.

[17]) L. Rom. XII. 16. Sirak I. 13. X. 7. Luk. XVIII. 14. Clem. Rom. ad I. Cor. XXX.

[18]) V. ö. Clem. Rom. ad 1. Cor. XLVI. Barnab. epis. c. IV. Péld. XIII. 20.

[19]) V. ö. Sir. II. 4. Heb. XII. 7—11. Clem. Alex. Stron. VII. 749.

Jegyz. a 4-ik fej. [1]) L. Heb. XII. 25.

[2]) L. alább 11. fej.

[3]) Károli forditása 2. Pet. 2. rész. 10.

[4]) τα προσοπα των άγίων a szentek arczát. Mind az uj szövetségben mind pedig a „Tanitásban" szentnek neveztetnek a hivők l. alább 10. fej. ha valaki szent, jőjjön s ha nem az, térjen meg v. ö. Polikarp. Epist. ad Phil. C. XII.

[5]) V. ö. Clem. Rom. 1. Kor. II. L. továbbá 1. Kor. 10. Rom. XIV. 19.

[6]) L. Lev. XII. 15—18. Deut. I. 17. XVI. 19. Polikarp. Phil. C. VI.

[7]) L. Sirák. I. 28. Jak. I. 8. Clem. Rom. ad I. Cor. XI. és XXIII. 2. Cor. XI.

[8]) L. Sirak. IV. 31. Clem. Rom. ad I. Cor. II.

Ha van valamid, akkor saját kezeddel adj váltságot büneidért. Ne vonakodj adni és ha adsz, ne zugolódj, hanem gondold meg, hogy ki a rendes visszafizetője az adománynak[9]). Ne fordulj el a szükölködőtől[10]), hanem mindent ossz meg atyádfiával, és ne mond, hogy a tiéid azok[11]), mert ha a halhatatlan dolgokban közösek vagytok, menynyivel inkább a halandókban?

Ne vedd el kezedet fiadról vagy leányodról, hanem gyermekségétől kezdve tanitsd nekik az Isten félelmét[12]).

Szolgádnak vagy szolgálódnak, kik ugyanabban az Istenben biznak, ne adj utasitást felháborodásodban, nehogy ne félnék azt, a ki mindkettőtöknek istene, mert ő nem azért jő, hogy személy szerint hivjon, hanem elhivja azokat, a kiket a szent lélek elkészitett. Ti pedig szolgák alárendeljétek magatokat Urunknak[13]), mint Isten képmásának, reménységben és félelemben[14]).

Gyülölj minden képmutatást és mindent valami nem kedves az Ur előtt.[15])

(Az) Ur parancsolatjait el ne feledd, hanem őrizd meg azt, a mit elvettél, sem nem advân hozzá, sem nem vévén el belőle[16]).

(Az) ekklésiában valld meg hibáidat és ne menj imádkozni rosz öntudattal[17]).

Ez az élet utja.

5. *fej.* A halál utja pedig ez: Mindenek előtt rosz és teljes átokkal[1]), gyilkolás, házasságtörés, kéjelgés, élv-vágy, paráználkodás, lopás, bálványozás, bűvölés, méregkeverés[2]) rablás, hamistanuság, képmutatás, kétszinüség, csel, dölyfösség, rosszféleség, önhittség, kincsvágy, szégyenletes beszéd, irigység, vakmerőség, fennhéjázás, kérkedés, a jók üldözése, az igazság gyülölése, a hamisság szeretete, el

---

[9]) L. Clem. Rom. 2. Rom. XI.

[10]) L. 2. Kor. IX. 7. 1. Pet. IV. 7.

[11]) Rom. XII. 13. Csel. IV. 32. v. ö. II. 44—45. Gal. VI. 6. Hier. adv. haeres lib. XVIII. 2.

[12]) V. ö. Efez. VI. 4. 5. 9. stb.

[13]) Bryennios „uratioknak" τοις κυρίοις ὑμῶν-t alkalmaz, holott a szövegben ἡμῶν van.

[14]) V. ö. Efez. VI. 5. 9. Tit. II. 9. 1. Pet. II. 18.

[15]) L. Deut. XII. 32. v. ö. Jel. XXII. 14. 18. 19.

[16]) L. Zsolt. XXXIV. 19. Jak. V. 16. Clem. Rom. ad 1. Cor. LI. és LII.

[17]) L. Clem. Alex. Strom. VII. 746. Clem. Rom. ad 1. Cor. XLV. és XIII. XXIX. és ad 2. Cor. XVI.

Jegyz. az 5-ik fejezethez. [1]) L. Barnab. Ep. C. I. Jel. XXII. 14—15. Márk. VII. 23. Gal. V. 19—21.

[2]) Bryennios: φαρμακεῖαι; kézirat: φαρηακίαι, mely csak költőknél fordul elő.

nem ismerése az igazság érdemének, nem hajlása jóra, sem az igazságos itéletre; nem a jóra, hanem a roszra vigyázás[3]), a kitől távol van a szelidség és türelem, a hiábavaló dolgok szerelme, az elégtétel keresése, a szegényen nem könyörülés, a fáradtak iránti részvétlenség,[4]) meg nem ismerése annak, a ki őket teremtette, gyermekgyilkosok, Isten müvének összerombolói, elutasitói a szükölködőnek, nyugtalanitói a nyomorultnak, a gazdagok védelmezői, az elszegényedettek törvénytelen birói, minden tekintetben: bünösök gyermekeim tartóztassátok vissza magatokat mindezektől.

6. fej. Vigyázz ne hogy valaki eltántoritson a tanitásnak emez utjáról, mivel ekkor az Istentől eltávozva tanit tégedet.[1]) Hogy ha eltudod viselni az Urnak egész igáját, tökéletes lész,[2]) de ha nem viselheted el, azt tedd a mit tehetsz. [3])

Az evést illetőleg, türj el annyit a mennyit eltürhetsz, [4]) de a bálványoknak áldozástól, erősen nagyon őrizkedj; mert ez holt isteneknek való szolgálat. [5])

7. fej. A mi a keresztelést illeti, igy kereszteljetek: mindezeket előre elmondván,[1]) kereszteljetek az Atyának a Fiunak és a Szentléleknek nevére élő (folyó) vizben.[2]) De ha élő vized nincsen, más vizben keresztely, ha pedig hidegben nem lehet, melegben.[3]) De ha egyik sem volna, tölts háromszor vizet a főre Atya, Fiu és Szentlélek nevére.

A keresztelés előtt pedig hadd böjtöljön a keresztelő, a keresztelendő és mások is a kiknek lehet. A megkeresztelendőt pedig szólitsd fel, hogy böjtöljön egy vagy két nappal előre. [4])

---

[3]) V. ö. Ef. VI. 18.

[4]) V. ö. 2. Pét. II. 7.

Jegyz. a 6. fej. [1]) V. ö. 1-sö fej: ezeknek a parancsolatoknak tanitása ez.

[2]) V. ö. Mát. XI. 29. 30. XII. 21. Filip III. 14. 15. és l. az 1-ső fej.

[3]) Clem. Rom. 2 Kor. VII. Barnab. Epist. Cap. XIX.

[4]) A szöveg jelentése nem elég világos. Valószinü, hogy a tiszta és nem tiszta ételek megkülönböztetésére vonatkozik. Farrar azt állitja, hogy a böjtölésre nem vonatkozhatik.

[5]) L. Clem. Rom. 2 kor. III.

Jegyz. 7. fej. [1]) T. i. a mik fennebb elmondattak.

[2]) V. ö. Mát. XXVIII. 19. 20.

[3]) Némelyek e szavaknól azt következtetik, hogy iró hideg vidéken lakott, de ezt nem bizonyitja más körülmény s magában nem elégséges. Lehet, hogy ismerte a hideg vidéki viszonyokat is. Az szintén nem tehető fel, hogy gyermekek keresztelésére gondolt volna, mivel az ekkor még nem volt gyakorlatban.

[4]) E fogalom ismeretlen az uj testamentumi iratokban.

8. fej. De a ti böjtöléstek ne legyen olyan, mint a képmutatóké, mivel azok a hétnek második és ötödik napján böjtölnek, [1]) ti pedig böjtöljetek a negyediken és az előkészitőn (pénteken.)

Ne is imádkozzatok ugy mint a képmutatók, hanem a mint az Ur megparancsolta az ő evangeliumában [2]) igy imádkozzatok:

Mi atyánk, ki a mennyben [3]) vagy, szenteltessék meg neved, jöjjön el országod, legyen meg akaratod, mint mennyben ugy földön,[4]) a holnapi (mindennapi) kenyerünket add meg ma és engedd el tartozásainkat, [5]) mint mi is elengedjük tartozóinknak, és ne hozz kisértetbe, hanem szabadits meg a gonosztól, mert tied [6]) a hatalom és dicsőség örökké. [7])

Naponta háromszor imádkozzatok igy.

9. fej. Az urvacsorát illetőleg igy adjatok hálát: először a kelyhet illetőleg: [1])

„Hálát adunk neked atyánk a te szólgádnak Dávidnak szent szőlőtőjéért, melyet megismertettél velünk a te fiad Jézus által; legyen tied a dicsőség örökké. [2]) A törést, (kenyértörést) illetőleg[3]):

Hálát adunk neked atyánk az életért és tudományért, melyet megismertettél velünk a te fiad Jézus által, [4]) tiéd a dicsőség mindörökké.

„Valamint ez a kenyér szétszóratott a hegyekre és összegyüjtetvén, egygyé lett, ugy gyüjtessék össze az egyház (ecclesia) a föld széleitől a te országodba; mert tied a dicséség és a hatalom Jézus Krisztus által mindörökké.

De az urvacsorából senki ne egyék, se ne igyék, csak a kik meg vannak keresztelkedve (az) Ur nevére,[5]) mert erre nézve is azt mondotta az Ur: Ne adjátok azt a mi szent az ebeknek[6]).

Jegyz. 8. fej. [1]) A farizeusok a második és ötödik napon böjtöltek, mivel Mózes ezen napokon ment fel és szállott le a Sinai hegyről. V. ö. Luk. XVIII. 12.

[2]) Mat. VI. 5—13. Luk. XI. 2—4.

[3]) Az evangelium szerint: mennyekben.

[4]) Mat.-nál „a földön."

[5]) A szöveg: οφειλην, Mat. τα ὀφειλήματα és Luk. τὰσ ἁμαρτιάς.

[6]) A szövegből hiányzik ἡ βασιλεία.

[7]) A forditás jelen alakját illetőleg l. bővebben Ker. Magv. 18, köt. 195—9. lp.

Jegyz. 9 fej. [1]) V. ö. Luk. XXII. 14—18. Mat. XXVI. 26. 1. Kor. X. 16.

[2]) V. ö. Ján. XV. Sirák. XVI. 17. Mat. XXVI. 29. továbbá Clem. Rom. 1. Kor. XX. XXXII. XXXVIII. stb.

[3]) V. ö. 1 Kor. X. 16.

[4]) Clem. Rom. 1 Kor. C. XXXVI. „a te fiad"-ra nézve lásd Csel. III. 13. 26. IV, 25. 30. a görög szövegben.

[5]) l. Csel. XII. 5.

[6]) Mat. VII. 6.

10. fej. Miután pedig megelégedtetek[1]) igy imádkozzatok:

„Hálát adunk neked szent atyánk,[2]) a te szent nevedért, melyet bevéstél[3]) a mi sziveinkbe[4]) és az ismeretért, a hitért és halhalhatatlanságért, a melyeket megismertettél velünk a te fiad Jézus által. Tiéd legyen a dicsőség mindörökké.

„Mindenható Ur, te minden dolgot a te nevedért teremtettél, eledelt és italt adtál az embereknek élvezetül, hogy neked hálát adjanak; nekünk pedig ajándékoztál lelki ételt, italt és örök életet a te fiad által. Mindenek előtt neked adunk hálát, mert te hatalmas vagy és tiéd[7]) a dicsőség mindörökké.

„Emlékezzél meg Uram a te gyülekezetedről (egyházadról) hogy azt megszabaditsd minden rosztól és tökéletessé tedd a te szeretetedben[8]) és gyüjtsd össze a négy szelektől[9]) azt, a ki meg van szentelve a te országodra, a kit arra elkészitettél,[10]) mert tiéd a hatalom és a dicsőség mindörökké.

„Jöjjön el a kegyelem és muljon el ez a világ.[11])

„Hosanna a Dávid Istenének.[12])

---

[1]) Μετὰ δὲ τὸ εμπλησθῆναί helyett az apostoli rendeletben μετα δὲ τὴν μετάληψιν van s mind a kettőt külömbözőleg értelmezik a forditók. Én Wünschevel ellenkezőleg hajlandó vagyok azt hinni, hogy itt nem csupán az urvacsorával élés bevégzéséről, hanem az érzett szükség kielégitéséről van szó; bár az 500 ember megvendégelése Jézus által az 5 kenyérből és két halból nem anynyira testi, mint lelki megelégitést jelent, mégis azt hiszem nem kell szemelől tévesztenünk hogy az első keresztények az urvacsora vételkor a kenyeret és bort nemcsak azért vették elő, hogy megizleljék, hanem, hogy realiter ki is elégitsék magokat abból.

[2]) v. ö. Ján. XVII. 11.

[3]) v. ö. LXX. psalm. XXII. 2. 2. Chron VI. 2. Bryennios szerint ez azt teszi: „a melyet beirtál sziveinkbe; vagyis a melynek lakhelyet készitettél bennünk."

[4]) A MS-ban ὑμῶν van.

[5]) v. ö. Ignatius lev. Efez. 11. fej.

[6]) V. ö. Zs. LXXXIX. eredeti szöveg 9.: „te hatalmas vagy Uram."

[7]) a MS. σὸ van.

[8]) V. ö. I. Ján. IV. 18.

[9]) V. ö. Máté XXIV. 31. Zakar. II. 6.

[10]) V. ö. Zsid. X. 10. 29. Ef. V. 25—27.

[11]) Bryen. Tertulian Apol. C. 39. után azt irja, hogy akkor a keresztények imádkoztak, hogy a világ vége eljöjön: Oramus etiam . . . . pro mora finis."

[12]) A kéziratban τῷ θεῷ van, a mit Bryennios önkényesen változtatott meg. Külömben e változtatást Clem. Alex. Paedag. I. 5. 85-re és Mat. XXI. 9. versére alapitja. Hosanna héber eredetü szó הוֹשִׁיעָה נָּא = segits meg minket, kérünk, s először a nagy sátoros ünnep alkalmával használták. A Jézus Jeruzsálembe vonulásakor is ezt kiáltották.

„Ha valaki szent, hadd jöjjön, ha valaki nem az, térjen meg; Maranatha![13]) Amen“

A profétáknak pedig engedjétek meg, hogy imádkozzanak, (adjanak hálát), a mennyit akarnak.

11. fej. Valaki tehát eljővén, tanitja nektek mindazokat, a melyeket fennebb elmondottunk[1]), fogadjátok kedvesen; de ha a tanitó, maga is ellévén tántorodva, más tanitást tanit, hogy eltörölje ezeket, ne hallgassatok rá[2]), ha azonban az Ur igazságát és ismeretét akarja nevelni, akkor ugy fogadjátok, mint (az) Urat.[3])

Az apostolokat és profétákat illetőleg pedig az evangelium megszabása[4]) szerint igy cselekedjetek:[5])

Minden apostolt, valamelyik hozzátok jő fogadjatok ugy mint (az) Urat. Ő csak egy napot marad, de ha szükség van, akkor a másikat is[6]). Ha pedig hármat maradna, akkor hamis próféta[6]).

Ha az apostól utra megy, semmit se vigyen magával, csak kenyeret, annyira (időre) a mig meg száll[7]), de ha pénzt kér, akkor hamis próféta[8]).

Bármely profétát, a ki lélekben szól, ne kisértsétek, se ne itéljetek[9]), mert minden bün megbocsáttatik, de ez a bün nem fog megbocsáttatni.[10]) De nem mindenki próféta, a ki lélekben beszél, hanem ha birja (az) Ur utait.[11]) Tehát mind a hamis profétát, mind pedig a profétát, az ő utairól lehet megismerni.[12]) Egyetlen próféta is, a

---

[13]) מָרַן אֲתָה arab eredetü szóból van véve, mely annyit tesz: az Ur jő!

Jegyz. a 11. fej. [1]) προειρημενα. Bryen. szerint inkább a 6-ik fej. inneniekre vonatkozik.

[2]) L. 2. Ján. 10 v.

[3]) V. ö. 4 fej.: ugy tiszteljétek, mint az urat. Alább szintén forduland elő hasonló kifejezés. Továbbá Mát. X. 40. Luk. X. 15. Ján XIII. 20.

[4]) A δογμα szó Csel. XVI. 4-ben fordul elő, lásd még Mát. X. 5—12 VII. 15—23 Luk. IX. 1—6. X. 4—21.

[5]) Azaz „a mint az Ur megparancsolta az ő evangeliumában.“

[6]) E hely jelentése nem egészen világos. Némelyek a szükség alatt nem az apostol szükségét, hanem az ő ottmaradásának szükségét értik.

[6]) V. ö. Mat. VI. 15. XXIV. 11. 1. Jan. IV. 1.

[7]) azaz a mig valamely városba vagy faluba megérkezik.

[8]) Bryennios szerint ebből az látszik, hogy apostoloknak azok neveztettetnek, a kiknek ugyanaz az apostoli küldetésök és az evangeliumnak éppen oly hirdetői a világban, mint az előbbiek.

[9]) V. ö. Jel. II. 2.

[10]) V. ö. Mát. XII. 31. Luk. XII. 10. Mark. III. 28—30.

[11]) V. ö. Mat. VII. 22—23.

[12]) V. ö. Mat. VII. 15—16. Őrizkedjetek a hamis profétáktól . . . az ő gyümölcseikről ismeritek meg őket.

mely lelkében asztalt áldoz (itt a szöveg hibás), nem eszik arról, ha csak nem hamis proféta. Minden proféta, tanitsa bár az igazságot, ha nem teszi azt, a mit tanit, hamis próféta.[13]) Egyetlen kiprobált igazi profétát is, a ki e világon az egyház titkaira dolgozik, de nem tanit meg másoknak mindent, a mit ő tesz, meg ne itéljetek, mert a régi proféták is igy cselekedtek.[14])

A ki pedig azt mondja szivében „adj nekem ezüstöt vagy valami egyebet, arra ne hallgassatok,[15] de ha azt mondja, hogy adjatok más szükölködőknek, senki se itélje meg őt.[16])

12. *fej.* Mindenkit, valaki (az) Ur nevében jő, fogadjatok el, azután pedig megvizsgálván, ismerjétek meg, mert neki ismertetőjének kell lenni jobbfelől és balfelől[1]). Hogyha az, a ki jő[2]) utas, segitsetek rajta a mennyit csak tudtok; de nem marad tovább két vagy három napnál, s csakis ha szükséges[3]). Ha pedig meg akar telepedni nállatok, mivel kézmüves, munkájával keresse meg eledelét[4]), ha azonban mesterséget nem tud[5]), találjatok ki valamely módot, hogy nállatok a keresztény ne üljön munka nélkül. Ha pedig nem akarna ugy tenni, (ha tanácstokat nem fogadja el) akkor keresztény-üzér[6]). Az ilyenektől őrizkedjetek.

13. fej. Minden igaz próféta, a ki veletek akar lakni, méltó az ő eledelére. Hasonlóan a valódi tanitó is, mint a munkás, érdemes az ő eledelére. Tehát sajtolódnak és szürődnek, ökreidnek és juhaidnak minden első zsengéjét add a prófétáknak[1]), mert azok a ti főpapjaitok.

---

[13]) „λεγουδί γαρ και οῦ ποιοῦδι“ Mat. XXIII. 3. V. ö. Ign. Efez. XV. „καλον τό διδάδκείν, εαν ό λεγων ποιει“ szép a beszéd, ha a ki beszél, tesz is.

[14]) E tétel jelentése homályos és bizonytalan, a mint Bryeenios is megjegyzi. Nézete szerint legközelebb áll tán az Ezsaiás, Jeremiás és Ezekiel által is emlitett symbolikus cselekvényekhez.

[15]) L. Mat. X. 8.

[16]) Az I. fej. emlitett itéletről van szó.

Jegyz. a 12. fej. [1]) Farrar azt véli, hogy itt a jónak a rosztól, az igaz tanitónak a hamistól való megkülönböztetéséről van szó, de valószinübb az, hogy nemcsak a tanitókról, hanem minden kivülről jövő keresztényről. Diatagai bibl. V. 3. 1. és VII. 45. Bryennios ἔξετε-t olvas, de a kéziratban ἔξεται van s mi azt követtük.

[2]) = περαστίκὸζ Ign. epist. ad Ephes. epis. VIII. παρεπιδήμουζ: Eus. Apolog. A. 46.

[3]) V. ö. fennebb 11. fej.

[4]) L. 2. Thess. III. 8—12. ha valaki nem akar dolgozni ne is egyék.

[5]) ουρ εχεν τεχνην.

[6]) Χγιρτέμπορόζ még előfordul Pseudo Ignatiusnál. Epist. ad Éféz C. VI.

Jegyz. a 13. fej. [1]) V. Ö. Mat. X. 10. Luk. X. 17. 1. Kor. IX. 13—14. 1. Tim. V. 17. 18.

Ha pedig prófétátok nincsen, adjatok a szegényeknek.

Ha kenyeret sütsz, az első zsengét elvévén adj belőle a parancsolat szerint[2]). Hasonlóan mikor az olajnak és bornak edényét megnyitod, az első zsengét elvévén, add a prófétáknak. Az ezüstből, ruhából és minden más vagyonból vedd el az első zsengét a szerint, a mint jónak látod és adj a parancsolat szerint[3]).

14. fej. Minden Urnapján (az) Urnak összegyülvén törjétek meg a kenyeret és adjatok hálát miután megvallottátok büneiteket[1]), hogy áldozatotok tiszta legyen[2]).

Valakinek azonban viszálkodása van embertársával, ne menjen veletek a mig ki nem békülnek[3]), hogy a ti áldozatotok meg ne fertőztessék, mert ez az a mi mondatott (az) Ur által: „Minden időben és minden helyen tiszta áldozatot hozz nekem, mert én nagy király vagyok, azt mondja (az) Ur, és az én nevem csodálatos a népek között.

15. fej. Válasszatok[1]) tehát magatoknak kézfelemeléssel püspököket és szolgákat (διακονους), szelid, nem pénzsovár, igazságos és kipróbált[2]) férfiakat, a kik méltók az Urhoz, mert ők is segitnek nektek a próféták és tanitók szolgálatában (tisztében). Tehát ne nézzétek le őket, mert köztetek a prófétákkal és tanitókkal együtt[3]) ők a tiszteletben álló férfiak.

Fedjétek meg egymást, de nem haraggal, hanem békében, a mint az evangeliumban[4]) látjátok; s ha valaki hibázik a másik ellen, ahoz senki se szóljon, se ne hallgasson jó szántából, addig, a mig meg nem bánja[5]).

Imáitokat, alamizsnátokat és minden más cselekedeteiket ugy végezzétek a mint az Ur evangeliumában látjátok[6]).

---

[2]) Num. XVIII.

[3]) V. ö. Mat. XXIII. 23. Luk. XI. 42. XVIII. 12.

Jegyz. a 14-ik fejezethez. [1]) κατα κυριακην δε Κυριου v. ö. 1. Cor. XI. 20. Jel. I. 10.

[2]) V. ö. Ign. ad. Tertullian C. VI. VII.

[3]) V. ö. Mat. V. 23. 24. Hier. lib. IV. 18. 1.

Jegyz. a 15-ik fejezethez. [1]) A püspököket (vagyis presbitereket) a gyülekezet választotta.

[2]) V. ö. Clem. Rom. ad I. Cor. C. XLIV. és XLII. Tit. I. 7.

[3]) L. fennebb 10. és 13. fej. v. ö. Clem. ad Rom. I. Kor. XLIV.

[4]) Mát. V. 22. VII. 15—17. 21—35. 2. Tim. IV. 2.

[5]) V. ö. Clem. Rom. ad 2. Kor. 16.

[6]) Mat. VI. és VII. Luk. XI. és XII. v. ö. Kol. III. 17. „És valamit cselekesztek beszéddel vagy cselekedettel, mindent az Ur Jézus nevében cselekedjetek.

16. fej. Vigyázzatok életetekre: a ti szövétnekeitek el ne aludjanak és derekaitok meg ne oldódjanak, [1]) hanem legyetek készen, mert nem tudjátok az órát a mikor a ti uratok eljő. [2]) De gyakran gyüljetek össze, keresendő azokat a dolgokat a melyek a ti lelkeiteknek [3]) szükségesek, mert hiteteknek egész ideje nem használ nektek, hogy ha az utolsó időre tökéletessé nem lettetek. [4])

Mert az utolsó napokban megszaporodnak a hamis próféták és az ámitók, és a juhok farkasokká válnak, a szeretet gyülöletté válik. Mert a mig a törvénytelenség szaporodik, gyülölni, vádolni és itélet elébe állitani fogják egymást az emberek. És ekkor megjelenik a világ-ámitó, mint Isten fia, jeleket és csodákat mivel, s a föld átadatik az ő kezére s ő oly vétkes dolgokat követ el, a milyenek, mióta a világ fenn áll, soha sem történtek. [5]) Ekkor fognak az emberi teremtések a tűzpróbára jutni, s sokan megbotránkoztatnak és elvesznek, [6]) azok pedig a kik megmaradnak hitökben, megfognak szabadittatni ettől az átoktól. [7])

És ekkor megfognak jelenni az igazság jelei, [8]) először az égen a szétterjedés jele, azután a trombitálás hangja és harmadszor a halottak feltámadása, [9]) azonban nem mindeniké, hanem a mint mondva volt: „Eljövend az Ur és vele minden szentek.“ [10])

Ekkor meg fogja látni a világ az Urat jőve az ég fellegein. [11])

BOROS GYÖRGY.

Jegyz. 16. fej. [1]) V. ö. Luk. XII. 35. Efez. VI. 14. Pet. I. 13.

[2]) V. ö. Mat. XXIV. 42. 44. és Jel. III. 3.

[3]) V. ö. Barnab. episto. IV. Clem. Rom. II. Kor. c. XVI. Ignat. Epist. ad. Ephes. c. XIII.

[4]) V. ö. Barnab. epist. c. IV. Ezek. XVII 24.

[5]) V. ö. 2. Tim. III. 1. Mat. XXIV. 3—14. 24—31. 2. Tess. II. 1—12.

[6]) ἡ κτισις των ανθροπων L. Zak. XIII. 8.

[7]) κατάθεμα-κατανάθεμα.

[8]) V. ö. Mat. XXIV. 3. 30.

[9]) V. ö. 1 Tess. IV. 13—17. L. 1 Kor. XV. 51. 52. Mat. XXIV. 31.

[10]) V. ö. Zak. XIV. 5.

[11]) V. ö. Mat. XXIV. 30.

KÜZDELMEINK ÉS HITELVEINK.*)

Eféz. II. 19. 20. 21. Immár nem vagytok jövevények és zsellérek, hanem a szenteknek polgártársaik és Istennek cselédei, kik felépittettetek a prófétáknak és apostoloknak fundamentumokon, melynek belső szegletköve a Jézus Krisztus, kiben az egész alkotmány szép renddel rakattatván, növekedik, hogy legyen az Urnak szent temploma.

Vallásos és honfiui örömérzettel üdvözöllek titeket afiai e szent helyen, a nagy reformátor Luther buzgó követőinek e szent hajlékában! Üdvözöllek, mint közös hazánk lelkes honfiait és honleányait és mint részben unitárius valláskönzönségünk buzgó tagjait!

Oh vak idők, oh sötét századok! hála a minden dolgok hatalmas intézőjének, hogy örökre bémerültetek az enyészet tengerébe. Az égő máglyák, az inquisitio penészes börtönei, a félhold és a kereszt vérnyomai mind-mind eltemetve már. Oh vajha sirjok felett soha se is derülne a feltámadás hajnala! De nem, az nem is lehet... hiszen a felett ott ül győzelmesen a l e l k i i s m e r e t s z a b a d s á g á n a k g e n i u s a körülövezve a hit, remény és szeretet fénysugaraival, körülvéve a lelkes honfiak és hivő keresztények táborával.

Ne féljetek, k. afiai, segesvári unitárius leány-egyházközség! hiszen ti is ott vagytok a lelkiismeret szabadsága geniusának védszárnyai alatt, a ti számotokra is ki van mutatva egy szerény halmocska, hol őrködni fogtok és őrködnötök kell a világosság és igazság felett, hogy azokon a sötétség és hamisság hatalma győzelmet ne vegyen! Nézzétek: e s z e n t h a j l é k, melynek tiszteletreméltó vénei és irástudói levetkezve a durva felekezetesség fekete ruháját és felöltözve a keresztény testvériség fehér kendőjét, meghallgaták a kis testvér kérését és alkalmat nyujtának arra, hogy Istent, a közös mennyei Atyát, hitetek és meggyőződésetek szerént nyiltan imádhassátok, — e s z ó s z é k, melyről nyiltan, szabadon imádkozhatom és hirdethetem unitárius szt. vallásunk vallási és erkölcsi igéit, — ama diszes o r g o n a, melynek hangjai közé vegyithetitek szt. dallamaitokat, — e n e m e s v á r o s d i s z e s k ö z ö n s é g e, melynek kebelé-

*) Elmondatott a segesvári unitárius leányegyházközségnek 1884. junius 15-én az ottani ág. hitv. templomban tartott első isteni tiszteletén.

ben békében élhettek ti és kedveseitek s gyakorolhatjátok házi, honfiui és vallási erényeiteket: mind-mind arról nyújtanak kézzelfogható bizonyitékot, hogy immár nem vagytok jövevények és zsellérek, hanem a szenteknek polgártársaik és Istennek cselédei, kik felépittettetek a prófétáknak és apostoloknak fundamentumokon, melynek belső szegletköve a Jézus Krisztus, kiben az egész alkotmány szép renddel rakattatván, növekedik, hogy legyen az Urnak szent temploma.

Ugy vélem afiai! hogy az alapul felvett igék ez innepélyes alkalomhoz viszonyitva, elég találóan vannak kiválasztva a szent könyvből a megnevezett helyről. Éppen ezért beszédem menetében nem is távozom messzire azoktól. Mig tehát ezeket egyházi életünk szempontjából fejtegetem, kérlek afiai! kisérjetek figyelemmel. Te pedig oh Isten, mi Istenünk! buzgón kérlek: légy segitségül erőtelen szolgádnak szent munkájában!

I.

Az alapige egyik tétele: Immár nem vagytok jövevények és zsellérek.

Mindannyian ismeretesek vagyunk afiai! a jövevény és zsellér kifejezések fogalmával. A jövevénynek nincs országa, nincs hazája, hová fejét lehajtsa; a zsellérnek nincs önrendelkezési joga, nincs szabadsága, hogy ügyeit korlátlanul intézze. Fájdalom, a történelem azt bizonyitja, hogy ilyen sorsa az unitárius vallásnak és egyháznak is volt!

Ámbár meggyőződésünk szerint az unitárizmus egykoru a kereszténységgel mert a biblia tanusága szerént Jézus és az apostolok is azt tanitották, hogy egy Istenünk van amaz Atya, kitől mindenek vannak és mi őtőle vagyunk, egy a közbenjárónk az Isten és emberek között, az ember Ur Jézus Krisztus, azonban a kereszténység nagy tömegében csak a későbbi századok egyikében kezdett határozottabb alakot ölteni, midőn 1546 körül Olasz- és Lengyelhonban a két Socinus vezetése alatt az Isten egységét vallók és hirdetők társulattá alakultak. Meg is adták az árát. A hitnyomozó szék által részben száműzettek, hogy jövevények legyenek s részben életöket vesztették és jutottak a Servet Mihály sorsára, a ki az egység hitének a máglya lángjai között lett áldozatja. Erdélyben, a hit és lelkiismeret szabadság e drága kis hazájában a reformátio már jóformán elterjedett volt, midőn Dávid Ferencz, II-ik János unitárius király udvari papja, az

unitárius eszméket a szószéken és irodalomban egyaránt szabadon hirdetni kezdette, az azt követőket egyházi testületté alakitotta és lett annak első püspöke. Több volt ő áldozatával az unitárius vallásra, mint Luther és Kálvin voltak a lutheranus és reformatus vallásokra nézve, mert mig azok munkájuk sikerét látva a csendes halál karjaiba hanyatlottak, addig a mi reformátorunk börtönbe hurczoltatott, mint jövevény, s annak penészes falai között lelkét kibocsátván, lett az unitárius eszméknek vértanuja, s porladozik a dévai vár környékén.

A vallásos fanatizmusnak e kárhozatos ténye után megkezdődtek az üldözések hosszu sorai. Hiveink száma hadmentességgel, pénzigéretekkel, birtokelkobzással kevesbittetett, nagyjaink bezárattak és elvétettek, papjaink és tanitóink parochiáiktól megfosztatva elüzettek, hogy jövevények és zsellérek legyünk, a mikor meg-megujult a próféta sohaja: Hol vegyünk kenyeret, hogy a miéink egyenek!? És most ha emlékünkben felmerül három század képe, annyi balszerencse közt s oly sok viszály után nemde nem jogosult-e, ha kezeinket égre emelve felfohászkodunk, miként a kőltő fohászkodott hazájáért: Isten csodája, hogy áll még egyházunk!

Kérditek tán, hogy egyházközönségünk hajója ez üldözések tengerén annyi örvény s hullám között hogyan nem semmisült meg? Ugyhogy az igazságot porba tiporni lehet, de megölni nem, mert az a sirból is feltámad és eget kér. Ugy, hogy szándékunk üdvös, akaratunk kitartó, összetartásunk szétbonthatatlan volt. Nem rettentünk vissza a fenyegető veszély elől, mert meg voltunk győződve arról, hogy az örvények mélységeiből és a hullámok csucsairól az igazság lelke mosolygott reánk, szilárdan tartottuk kezeink közt a józanokosság és szt. irás kormányrudjait, magunkkal vittük a tudományok iránytűjét, a nemes erkölcsök horgonyát, nem voltunk restek a honfiui és honleányi erények pánczéljával övezni körül hajónkat. Ezek által győztük meg a haladó korszellemet arról, hogy szt. vallásunk létjogosult; ezek sugalmazták azon állami törvényeket, melyek a törvényesen bevett vallásfelekezetek egyenjoguságának részeseivé tevének; ezek vezetének bé minket ama nagy Concertbe, melyben a különböző vallásfelekezetekkel egy közös hármóniában zenghetjük az angyalsereg énekét: Dicsőség a magasságos menyekben Istennek, e földön békesség és az emberekhez jó akarat! és legközelebbről ezek hozák meg számotokra is afiai e kedves alkalmat, melylyel keblem vallásos öröméizetével biztosithatlak titeket a Pál apostol szavainak valósulásáról,

hogy t. i. immár nem vagytok jövevények és zsellérek.

II.

Az alapige másik tétele: A szenteknek polgártársai és Istennek cselédei vagytok, kik felépittettetek a prófétáknak és apostoloknak fundamentumokon, melynek belső szegletköve a Jézus Krisztus, kiben az egész alkotmány szép renddel rakattatván, növekedik, hogy legyen az Urnak szt. temploma.

Ez igék is bizonyitásra várnak afiai! Mert mintha hallanám az ellentáborból a fogas kérdéseket: miért alapszik a ti tudományotok a próféták, Jézus és az apostolok tanitásain? hogyan van szép rendben és növekedik a ti egész alkotmányotok? Engedtessék meg tehát nekem, hogy az ellentábor e kérdéseire hitelveinkkel feleljek, nem azért, hogy azokat az egyes lelkek meggyőződésébe béerőszakoljam és azokkal missionáriuskodjam, hanem azért, hogy magunk iránt türelmesebb véleményre birjam azokat, a kik netán azt hiszik és hirdetik, hogy az unitárius vallás semmi positiv, hanem csak negativ állást foglal el s ez álláspontjában határozott hitelvei nincsenek, hanem mindig csak tagadja a más vallásfelekezetek hitelveinek igazságát s mint ilyen, meg lőn bélyegezve a „krisztustagadó" nevezettel.

Mint minden más keresztény felekezet, ugy az unitáriusok is a bibliát tartják hitök és cselekedeteik sinormértékéül, mely magában foglalja ama magasztos vallás-erkölcsi elveket és törvényeket, a melyeket a próféták, Jézus, az evangelisták és apostolok tanitottak az emberiség tökéletesitése végett, azonban ebből, a józan ész világánál vizsgálva csak azt fogadják el, a mi az okossággal és lelkiismerettel megegyezik, — mert erre utal magának a bibliának is e kifejezése: Mindeneket megpróbáljatok s a mi jó azt megtartsátok. És már az igy megvizsgált biblia tanitja nekünk az Istenség oszthatatlan egységét. Nekünk egy Istenünk van, amaz Atya, a kitől mindenek vannak és mi is ő tőle vagyunk. Az Isten lélek, láthatatlan, tökéletes szentségü valóság s a kik őtet imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják. — A Jézus Krisztus történelmi személy, mint az emberek legtökéletesebbike, Istennek szent fia, a ki a keresztény vallás megalapitása által kiérdemelte az emberiség legfőbb tiszteletét, ő szabaditotta ki az emberiséget a bálványimádás békóiból, felállitván eme két nagy parancsolatot: Szeressed az

Istent, szeressed felebarátodat. Erkölcstanának igazsága mellett meghalt, de harmad napra feltámadott. Példadó feddhetetlen életét követnünk kell, ha földi boldogságunkat és égi üdvünket megnyerni akarjuk. — A szt. lélek isteni erő, a mely munkálkodott Jézus Krisztusban, az apostolokban és az első keresztényekben akkor, a mikor az igazságot megismerték és azért vértanui halált szenvedtek és a mely munkálkodik mi bennünk is s minket minden szépre, jóra és nemesre felbuzdit. — Az ember erkölcsi szabadságra teremtetett valóság, értelemmel, józanokossággal és szabadakarattal felruházott lény s mint ilyen, Ura önmagának, felelős tetteiről, szülői vagy más embertársai büneinek következményei miatt szenvedhet ugyan, de magát a bünt nem örökli, hanem ártatlanul születvén, minél inkább törekedik Istentől nyert tehetségeit okszerüleg használva, Krisztus tanai szerént intézni életét, annál inkább megközeliti az erkölcsi tökéletesség nagy célját, melyre mindenki hivatalos és senki sincsen az isteni igazságtól arra előre elválasztva, vagy annak ellenkezőjére előre elkárhoztatva, mert Krisztus mondotta, hogy legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes és az apostoltól tanultuk, hogy az Isten nem akarja a bünösök elveszését, hanem hogy mindenek megtérjenek és az igazság ismeretére jussanak. — Az emberi test földi anyag, mint a természet többi tárgyai s éppen ezért megsemmisülésre vár; de a lélek égi lehelet, isteni adomány levén, — tettei is égieket tárgyaznak, kincsei is az égi javakhoz tartoznak s éppen ezért hallhatatlanságra vagy feltámadásra van hivatva, mert Pál apostol szerint mindnyájan meg kell jelennünk a Krisztus itélő széke előtt, hogy kiki elvegye jutalmát annak, a mit a testben cselekedett, a szerént a mint jót vagy rosszat cselekedett. — Nem lehet tagadni a külső szertartások szükségességét, a mennyiben ezek a benső vallásos érzületek kifejezései, azonban ezek csak ugy és akkor birnak fontossággal, ha a valódi buzgóságnak, a kegyes és istenes életnek előmozditó eszközei. Az Ur Jézus rendelkezése nyomán az ő haláláról való megemlékezés céljából, a kenyér és bor két szin alatti kiszolgáltatása által mi is uri szent vacsorával élünk s a Jordán vizében történt keresztelkedés példájára, az Idvezitő adott utasitása szerént, a kisdedeknek a kereszténység nagy családjába való ünnepélyes beavattatása céljából, az Atyának, fiunak, szent léleknek nevében mi is keresztelünk; ám de ezeknek, mint külsőségeknek, — nagy

fontosságot nem tulajdonitunk, mert hitünk szerént az üres szertartás nem kedves az Isten előtt, vagy a mint Jakab apostol ide czélozva mondja: A hit jó cselekedet nélkül megholt állat. — És végül: jól esik hinnünk és tapasztalnunk az egész keresztény világ szent egyesülését, mint egy szent népcsaládot, mint egy királyi papságot, egy közönséges keresztény anyaszentegyházat, melynek lelki királya, főpapja és prófétája az Ur Jézus Krisztus és az élet küzdelmei között áldott nyugalmat kölcsönöz az a tudat, hogy e szent egyesület tagjaival, mint az Urban testvérekkel, a szeretet égi kötelékével összefüzve vándorolhatunk a földi életen keresztül az idvesség dicső honába.

Im afiai! unitárius szent vallásunk rövidbe foglalt nevezetesebb hitelvei. E hitelvek kölcsönözték számunkra ama szt. lelkesedést, mely az üldözések gyászos korszakában fentartott, bátoritott és erősitett. E hitelvek titkon és nyiltan munkálkodó varázsereje cselekedte, hogy annyi balszerencse közt s oly sok viszály után megfogyva bár, de törve nem, a magyar állam határai között ma már közel 60,000 lélek keres és talál enyhületet az élet küzdelmei között szt. vallásunk kebelén. E hitelvek buzditanak arra, hogy a kor szinvonalán álló népiskoláinkat és felsőbb tanintézeteinket fentartsuk s azokban valódi honfiakat és honleányokat neveljünk, a kik a béke napjaiban tudjanak kitartó munkássággal és nemes áldozatkészséggel munkálni a haza felvirágzásán; a háboru dühöngései közt pedig készek legyenek vért és életet áldozni a haza megmentésére. Ugy-e hát szeretett hiveim, hogy a szenteknek polgártársai és Istennek cselédei vagytok, kik felépittettetek a profétáknak és apostoloknak funndamentumokon, melynek belső szegletköve a Jézus Krisztus, kiben az egész alkotmány szép renddel rakattatván, növekedik, hogy legyen az Urnak szent temploma?

Ne féljetek, ne rendüljön meg hát hitetek a jövő iránt szeretett hiveim! mert, midőn az alkotmányos élet védő palástja alatt eljöve reátok nézve az a kedvező időpont, melyben e nemes város közönségének kebelében leány egyházközséggé alakulhatátok és vallásos foglalkozásaitokat gyakorolhatjátok, Jézus és az apostol szavai szerint: tetszett a ti Atyátoknak, hogy adjon nektek országot, melyben ne legyetek jövevények és zsellérek, hanem a szenteknek polgártársai és Istennek

cselédei. Ez legyen nektek tudtotokra és vegyétek füleitekbe az én beszédimet. Legyetek erősek, mint férfiak, álljatok meg a hitben. Tiszteljétek a más hiten levők meggyőződését, vallásos intézményeit és szertartásait, megbizonyitván ezáltal, hogy a ti vallásotok is tiszteletre méltó. Tiszteljétek és szeressétek a más nyelven beszélő honfitársaitokat, megbizonyitván ezáltal, hogy a ti nemzetetek is, tiszteletre és szeretetre méltó, mert arról ismernek meg, hogy Jézus tanitványai vagytok, ha egymást szeretitek. Gyakoroljátok a szép erényeket, nemes erkölcsöket benn a családi és künn a társadalmi életben, a nektek adatott tálentumokkal hiven sáfárkodjatok, a reátok bizott munkát lelkiismeretesen elvégezzétek, hogy örömmel lehessen reátok alkalmazni a Pál apostol szavait: Elhiszem pedig afiai felőletek, hogy ti teljesek vagytok minden szelidséggel és rakvák vagytok minden bölcsességgel.

A magam és hiveim nevében feléd nyujtom a keresztény testvériség jobbját ev. luth. egyházközség, mely bedugván füleidet a korunkban is meg-megujuló nemzetiségi és felekezeti torzsalkodások hangjai előtt, megnyitád előttünk templomodnak ajtóit és bebocsátál a szentek szentébe, hogy gyönyörködjünk az Úr dicsőségének ékességében — és felétek róm. kath. gör. keleti és ev. ref. egyházközségek! Oh fogadjátok el a keresztény testvér szt. barátságát, hiszen mi habár különböző útakon, de ugyanazon czélra törekedünk: Idvezitőnk tudományának fegyverével porba tiporni a bűnt, diadalra emelni az erényt: hiszen mi ugyan egy országnak vagyunk polgárai s ezt habár különböző nyelveken is, de a honszeretet egy érzelmével és egy akaratával kell még életünk árán is megtartanunk. Együtt higyjük el a Jézus jövendölésének igazságát: Minden ország, mely magában meghasonlik, elpusztul; és együtt győződjünk meg, hogy a nagy világon e kivül nincsen számunkra hely, áldjon vagy verjen sors keze, itt élnünk halnunk kell!

Segesvár városának nemes közönsége! A keresztény testvériség és a honpolgári szeretet mély és őszinte érzelmével kérlek: nyujts békességes lakozást az unitárius kis seregnek kebeledben és hogy ezt megcselekedhesd, hallgassa meg a minden áldások égi Atya, midőn szt. Dávid könyörgésében felfohászkodom: Könyörögjetek Jéruzsálem békességéért, ezt mondván: Legyenek szerencsések, a kik tégedet szeretnek. Legyen békes-

ség a te keritésedben, csendesség a te tornyaidban; az én barátaimért és az én atyámfiaiért kérem most, hogy legyen békesség tebenned, a mi Urunknak Istenünknek házáért kivánok tenéked jót. Ugy legyen. Ámen.

RAFFAJ DOMOKOS,
ujszékeli lelkész.

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

LXXXIX.

P. Horváth Miklós levele P. Horváth Károlyhoz

(a kolozsvári collegiumnál az ötödik tanári szék felállitása és egy academizans számára való alapitvány ügyében.)

Drága Kedves Ötsém Uram!

Tudva vagyon Ötsém Uram előtt, hogy a közelebbi Kis Solymoson tartatott Synodalis gyülés alkalmatosságával, azon a' Statusunk boldogittására intéztetett olly nevezetes Fundatioban ugy mint az ide való Fő Collegiumunkbéli Ötödik Professori Stationak fel-állittására, és egy Academizánsnak minden három Esztendők alatt külső Országokon léjendő készületére, tétetett ajánlás aránt ollyatén végzés hozatott vala, melly szerént az itten Kolosváratt continuativé tartatni szokott Consistoriumunkban az emlitett fundationalis ajánlásrol a Contractusok készittetnének-el, és a Fundátoroknak Subscriptio és petsétlés végett küldettetnének-el. Ezen végzésnél fogva tehát mái napon Consistorialis gyülés tartatván, réám bizatott, hogy azokat a Fundátor Atyánkfiainak a fenn-emlitett végre ki-küldeném: Valamint annak okáért a' mái napon minden Fundátor Atyánkfiaira nézve tellyesitettem: ugy ezen ide rekesztett Contractust Ötsém Uramnak oly atyafiságos kéréssel kivántam kezéhez szolgáltatni, hogy azt subscribálni, meg-petsételni, és ezen Expressusnak viszsza-adni méltoztassék.

Jollehet pedig az is tudva vagyon Ötsém uram előtt, hogy ezen Fundatio mely ditsőséges végekre intéztetett, arra tudni illik, hogy abból az Ötödik Professori Statio, itten lévő Fő Collegiumunk mellett, fel-állittassék, mely végre sub Titulo Salarii et Census Quartirialis 6000-mforintoknak Interesse kivántatik, és a' mennyivel a' rész szerént eddig elé tétetett Fundatio (mely már a' nyolcz ezer Forin'tokat meg-haladta:) rész szerént pedig ezután nem kéttlett reménségünk szerént tétetendő ajánlás, a' fennebb jegyzett 6. ezer Forintokat meg-haladja, annak Interesse fordittassék égy Académizáns számára. Kötelességem lett volna mind az által ezen uttal azon pontokat-is a' Fundatoroknak, 's azok között Ötsém Uramnak értésére adni, mellyek ezen Fundationak tzéllyát és régulatioját tökélletesen magokban foglallyák, minthogy azon pontokat magába a' Contractusba környülállásosan bé-iktatni hellyesnek nem találtatott: de mivel mái napon tartatott Consistorialis gyülésünkben azon pontokat meg-állittani üdönk nem jutott, ezen okból azokat nem-is közölhetem. Azonban bizonyossá tészem Ötsém Uramat arról, hogy a' mit most el-mulattam nem sokára tellyesitteni fogom, hanem mivel a' mint tapasztaltam, velem égyütt minden Atyánkfiainak szivén fekszik

az, hogy a' Statusunk pénzeiröl lévő és Kis Solymoson elő-is mutattatott Számadások minél hamarébb meg-visgáltassanak, és Statusunk Cassájának valoságos állapottya világosságra hozattassék, melyet már sok Esztendöktöl fogva annyira ohajtunk, tehát ezen tárgyat kelletett mindezeknél elébb munkába venni, minekutánna pedig eztet el-végezhettyük, azonnal a' közelebbi Fundatiorol-is a' Régulatio Pontyait. (melyeket már magam különösön nagyobbára ki-is dolgoztam:) Consistorialiter meg-fogjuk állittani, 's Fundationalis könyvünkbe bé-iktatni, és leg-ottan minnyájokkal az arról tétetendő Protocollatiot magam közleni el-nem-mulatom, olly véggel, hogy a Fundátorok meg-tudhassák, mi formán fordittatik ezen Fundatio Statusunknak boldogittására.

Továbbá szükségesnek láttam ezen uj fundatiorol a' következendő jelentésemet mái napon mindenik Fundátor Atyánkfiának megtenni, t. i. Közönségesen az az akarattya minnyájunknak, hogy ezen Fundatio a' leg-bizonyosabb légyen, és ahoz nem tsak a' Fundátorok' éltében, hanem annak utánna is soha semmi leg-kissebb kétség ne férhessen, mert Statusunkat valamely szinlett ajánlással megtsalni tellyességgel nem tzélunk; bizonyos továbbá az is, hogy a' Statusunknak az általunk tétetett Fundatioban, valamig mü, a' kik ezen ditsőséges Fundátori nevezetet nyertük, életben lészünk, bizonyos Fundussa léjend, 's annak Esztendönként illető Censussát tsalhatatlanul és maga idejében bé szolgáltattyuk, illy' meggyőződéssel lévén magam-is ezen Fundatio dolgának első kezdetétől fogva mind eddig, ugy gondolkodtam vala, hogy Statusunknak az ezen ide zárt Contractusban meg-állittatott moddal tétetett Fundatioban tökélletesen Securitassa vagyon, sőt önnön magunkra nézve most-is igy itélek; hanem vallyon bizhatunk-é a' Successorainkba-is éppen olly' tsalhatatlan bizonyossággal mint önnön magunkba? én ugyan Successorainknak jó indulattyokat kéttségbe hozni nem kivánom; de azt se tagadhatom, hogy lehetetlennek nem tarthatom, hogy ide hátrébb valamellyik közzüllök, ha látná, hogy ezen terühtől meg-menekedhetik, aztat munkálodni-is nem probálya, kivált midőn az is megtörténhető, hogy Statusunkbol ki-lépjen, 's már fel-tévén azt a' kedvetlen következést, hogy ezen mü ditsösséges tzélunk ellen, Statusunk valamellyikünknek kötelező ajánlását el-veszesse, minémü romlása következzék ebből Statusunknak, 's mely gyalázattal illettetnék holtunk után a' mü tulajdon emlékezetünk is! ki-ki közülünk által láthattya, és érezheti. Én részemről valamig ez iránt leg-kissebb nyughatatlanságra valo okom maradna-is fenn, a' koporsomba tsendesen nem szálhatnék. Ennek azért és több ide járulható Considerationak megfontolása arra birt engemet, hogy az általam tétetett ajánlást béfizessem, a' minthogy felét le-is tettem, még pedig olly magam változhatatlan el-tökéllésével, hogy a' más felit-is még az idén, és nem sokára bészolgáltassam. Nem kételkedem, hogy Fundátor társaim a' fenn-irt környül állást méltó figyelembe vévén, nem fogják az én reflexiomat helytelennek esmérni, hanem inkább azt magok-is jová hagyni méltoztatnak. Ezen bizodalommal tehát valamint a' több Fun-

dátios társaimat mái napon hasonlolag meg-kértem, ugy bátorkodom Ötsém Uramat is Atyafiságoson arra kérni, hogy ajánlását ügyekezzék még ez uttal bé szolgáltatni. Ezen tselekedetünkel meg-nyerjük azt elsőben, hogy másoknak, ha még önnön Felekezeteink között-is találtatnának ollyanok, a' kik ezen ajánlásunkrol óly balul gondolkodnának, hogy talám azzal mü több lármát mint valoságot kivántunk tsinálni, és hogy az igéretnél nehezebb fog lenni a' meg-adás; ama mondás szerént: Promissis Dives quilibet esse potest, az illy formán gondolkozokat mondom, ez által nem tsak meg szégyenithetnők, hanem szájokat-is bé-dugnok: de meg-nyerjük mindenek felett azt, a' mi leginkább szivünken fekszik, hogy Statusunknak a' mü Fundationkban tökélletes Securitassa lészen: ha pedig ezután valamellyiknek a' Fundátorok közül pénzre szüksége lészen, az Cassánkbol praeferenter adatik. Hogyha továbbá Ötsém Uramnak most előre-is tettzenék az ajánlott Summát kész pénzül le-tenni, az is a' fennirt tekintetből örömmel el-fogadtatik.

Végezetre még arra-is kérem Ötsém Uramat, hogy ha a' Capitálist ez uttal bé-adni nem tetzenék, tehát az Interest ezen első esztendőre ugyan ezen Expressusnak által adni, és a' Contractusra maga neve után réá irni méltoztassék, hogy ezen adosságért egy esztendőre competalo Interest bé-szolgáltatta, igy osztán Quietantia arról nem kivántatik. Ezután pedig mindenkor Quietantia fog adatni. Minthogy pedig ezen Fundationak jövedelme oly tzélra intéztetett nevezetesen az Academizansra nézve, hogy annak felindulásakor pénzt kell adni kezébe, 's annak utánna-is mindenkor előre fel-küldeni, és e részben fogyatkozás annyival-is inkább égyszer se lehet, mivel a' fel-küldendő Ifiu külső Országon költség nélkül magán nem segithetvén, nyomoruságot látni kéntelenittetnék, 's a miatt maga készittésében akadályoztatnék, következésképpen a' czél, melyre fel-küldettetett égy átallyában el-nem-érettetnék, tehát előre-is bátorkodom ajánlani Ötsém Uramnak, hogy az Interest mindenkor anticipató az az a' Contractus esztendejének kezdetével bé-szolgáltatni méltoztassék, mely annyival szükségesebb, hogy az Academizans mindenkor a' diligentiának, ugy mint Junius holnapnak végin az akkor tartatni szokott Finale Examen után fog kiválasztatni, és Juliusban, a midőn szóktak a' Bécsbe járó ide valo kereskedők indulni, ezekkel fel-küldetni.

Én már előre is örvendek azon, hogy valamint Ötsém Uram Statusunk boldogittására maga ajánlásával örökös nevet szerzett magának, ugy ennek utánna-is mind Fundatori kötelességének örvendező készséggel eleget fog tenni, mind pedig egyebekben-is Statusunk' közjavára törekedni meg-nem-szünik, állandoul lévén

Drága Kedves Uram Ötsém!

Kolozsvár jul. 17. 1805. igaz szivü atyafi szolgája

P. Horváth Miklos,

főcurator.

Közli **Benczédi Gergely**.

PÁRISI LEVÉL.

Páris, julius 1884.

(A párisi protestáns theologiai karhoz beadott dolgozat. Az ifjusági ünnep az oratoir-utczai templomban: Krisztus a Kálvárián Munkácsytól. A párisi theologiai társulat ülése. A halottak: Wurtz.)

Szerkesztő úr!

A párisi protestans theologiai kar közelebbről egyik magán tanárának Berger Urnak Doctor czimet adott egy dolgozat bemutatására. A dolgozat a franczia bibliának a középkorbeli történelmét tárgyalja. Ezt a tanulmányt nem lehet összehasonlitani az akademiai rendes dolgozatokkal; mert minden tekintetben ezek felett áll s nagyon kitünő. Valaki azzal mondott róla itéletet, hogy benediktinus munkának nevezte. Berger ur műve 480 lapra terjed nyolczadrétben. A dolgozat kétszáznál több, az európai különböző könyvtárakban felfedezett régi kézirat összehasonlitásának és megvizsgálásának az eredménye. Berger ur a maga kutatásaiban szerencsésebb volt, mint Reuss strasburgi tanár ur 20 évvel ezelőtt, a ki ezt a tanulmányt megkezdette a Revue de theologie-ban és a ki hosszas fáradozás után is csak tiz kéziratig érkezett el.

Előre ki kell jelentenünk, hogy Berger ur dolgozatát, mielőtt a theologiai karhoz beadta volva, az academie des Inscriptions már megkoszoruzta volt; ez ugyanis ezt a tárgyát tüzte volt ki az 1879. pályázatra. A kitüntetésnek e jele, a dolgozat derék voltáról tanuskodik. Valódi becscsel bir, azért is, mert ebből a bibliának a középkorban prosaban való forditásai történelmét, Bennard ur dolgozatában pedig, a mely hasonlóan ugyanabban az évben jelent meg, a versben való forditások történelmét s igy már az egészet teljes részben[1]) birjuk.

A kéziratok korát teljes biztonsággal megállitván azok eredetét és filiatióját kellett tanulmányozni, hogy a biblia franczia forditásainak történelmét meglehessen teremteni. Ezt tette Berger ur a

---

[1]) Berger ur könyvének czime: A franczia biblia a középkorban. A bibliának középkori legrégibb prózai forditásainak megvizsgálása, stb.

Bonnard ur dolgozatát is megkoszoruzta a jelzett akademia. Ez a verses forditásokról való tanulmány még nincs kiadva.

szövegeket mind részletesen és tudományosan összehasonlitván. A legrégibb kéziratok a XI. száz év végéig mennek fel. Az első könyv, melyet a nép nyelvére leforditva találunk, a Zsoltárok könyve; a mi onnan magyarázható, mert a liturgiához tartozott. S a mi különös, a legrégibb kéziratot a Canterbury apátságban találta, a melyben azon latin szók felibe, melyeket a szerzetesek nem értettek, oda irták a franczia forditást. Ki gondolta volna, hogy a franczia Biblia eredetét Angliában kelljen keresni. Azonban hihető, hogy valamely ismeretlen vagy eltévedt kéziratok feltalálása nyomán Francziaországban is találunk franczia forditásokat e korból. Annyi igaz, hogy ma a XIII századév elejéről találunk Francziaországban a Biblia némely könyveinek a használatban volt nyelvre való forditásaira, ilyenek a Királyok könyve, meg a Mennyei jelenések könyve stb. Harmadik Innocens pápának egy levelében emlités van téve az Evangeliumok, a levelek, Zsoltárok, Job és más könyvek forditásáról.

Ezek a forditások mind megtaláltattak. Azonban Berger ur, mikor azokat tanulmányozta, arról győződhetett meg, hogy czimök semmi fogalmat sem ad tartalmokról. Igy például az ugynevezett evangeliumok forditásában, csak egy csekély rész van abból és a levelek csak a vasárnapokra és a katholikus egyházban szokásos ünnepekre vonatkozó levelek. Mivel a biblia következő részei kivált a valdiak kezdeményezésére fordittattak a használatban levő nyelvre és mivel a XII száz évben és a XIII. közepéig csak oly dolgokat találunk, a milyeket fennebb idéztünk: többé nem állithatjuk, hogy a Valdiaknak használatban levő nyelvre forditott bibliájok lett volna. Csak egy része volt, mely kivonatokból és épületes historiák gyüjteményéből állott. Az egész bibliának használatban levő nyelvre való forditása csak Szent-Lajos uralkodása alatt jelent meg, melyet a párisi egyetem könyvárusai szolgáltattak a közönségnek. Ez a forditás a Berger ur nyomozásai előtt kevéssé volt ismeretes. A XIV. és XV. száz évek alatt, az a szent gyüjtemény, a mely átalán s csaknem kizárólag használatban volt, historiás Biblia név alatt ismeretes, s szerzője Gugort-Desmoulins volt. Ez nem a bibliának a tulajdonképpen való forditása, inkább oly biblia, mely az egyetemes történelem központja volt. Később V. Károly leforditatta a Bibliát Ravul de Presles-vel. Ez az ugynevezett forditás is csak a Szent-Lajos alatt kiadottnak a revisioja.

A sok részletes és teljes forditás mellett is a Biblia nem igen volt elterjedve a közönségnél. Az egyház ugyanis bár kezdettől fogva nem ellenezte, hogy a Bibliát a használatban volt közönséges nyelvre

leforditsák, de midőn a valdiak példájából észrevette, hogy a Biblia tekintélye a papság tekintélye felébe kerekedik, megtiltotta a világiaknak, hogy használatban levő népnyelvü Bibliájok legyen. Az üldözés, mely a heretikusok ellen a XV. évszázig dühöngött, és a mely mind a könyveket, mind pedig azokat, a kik olvasták megsemmisitette, a Bibliának forditását egészen meggátolta. A XV. évszázig csak egy nehány fényes miniatur képekkel diszitett Bibliát lehet találni, a melyek fényüzési czikkek voltak a királyok és nagy urak kezeiben. Ebből lehet megmagyarázni, miért mondhatták, hogy a XVI. évszázban a Biblia teljesen ismeretlen volt. Nem volt teljesen ismeretlen, csak nagyon kevesek kezén forgott, a sokféle üldözés egészen kivevén a nép kezéből. A reform Luther hatalmas szavára kezdődött meg, és a nyomtatás segitségével a Biblia a közönség kezébe került. Az uj eszmék hatása alatt a szentkönyv, mely eddig fényüzési tárgy volt, most mindennapi szükség tárgya lett. Most már teljes és uj forditásokat találunk franczia nyelven. Azt mondám, hogy ujakat, éppen nem; ezt a kifejezést uj, nem kell absolut értelemben venni — és éppen ezt mutatta meg Berger ur kézzel foghatólag munkájában. Megmutatja, például hogy a Lefebure meg Etaples-féle forditások, látható jeleit hordják a XIV. évszáz historiás bibliájának; aztán megmutatja, hogy a Lefebure javitott Bibliája miként lett a katholikus egyház Louvaini Bibliája, és erre a Louvain Bibliára jól reá lehet ismerni a Sacy-féle forditásban. Ezeket mondhatni a katholikus forditásokról; ha a protestans forditásokat vesszük, azokról is éppen ezt jegyezhetjük meg. Igy például az Olivetan Róbert forditásában könynyen észrevehető nyomait látjuk a Lefebure-féle fordıtásnak; és a legmodernebb forditás is, az Osterwald-é, az Olivétan-féle kijavitott forditás másolata. Ezt a különös és tanulságos filiatiot mutatta ki Berger ur, az által, hogy a modern forditásoktól egészen a XIII. évszázbeli forditásokig vezetett fel nagy biztossággal, és ha a részletes forditásokat is tekintetbe veszszük, egészen a zsoltárok forditására a francziaországi meg angliai zárdákban tett kisérletekig, melyek sokkal megelőzik a XIII. évszázat.

Berger ur thesisét csak főbb vonásokkal akartam bemutatni, a nélkül, hogy részletekbe bocsátkozzam, a mi nagyon messzi vitt volna. De ebből eléggé meg lehet itélni annak fontos voltát. A theologiai kar készséggel ismerte el és méltányolta a dolgozat értékét.

Van francziaországban egy társaság, melynek czime: A francziaországi fiatalok keresztény egylete; amerikai

behozatal. Nem tudom, hogy azért, mert nem tudták tekintetbe venni a franczia és amerikai szellem közt való lényeges különbséget, vagy mert az alap, melyen ezt a társulatot megalkották, igen keskeny, vagy mert a kör, melyben a társulat mozog, igen szük; munkássága több év óta is nagyon korlátolt. Pedig kitünő és termékeny eszme, a melyet nem birtak, vagy nem tudtak hasznositni. Itt is, mint sok más dologban az orthodoxia nagyon elszigetelőnek mutatta magát s ez által kopárrá tett oly mezőt, mely gazdag aratást igért. Az volt a czél, hogy mindenütt, a hol lehetséges, összegyüjtsék a fiatalságot, hogy együtt foglalkozzanak komoly felolvasással, gondolkozáskörökbe eső különféle vallási, irodalmi és más tárgyak megvitatásával, nem zárván ki az illő mulatságokat sem. E helyet összegyüjtötték a fiatalságot, hogy kizárólag vallásos inkább vagy kevésbbé theologiai tárgyat fejtegessenek. S mi történt? Nehány hónap mulva a sorok gyérülni kezdettek, a gyüléstermek üresek lettek. Több társulat megszünt az unatkozás miatt; magok bevallották. Jelenleg alig van harmincz departementben ily társulat, s ezeknek is nagyon kevés működő tagjok van. A legnépesebb, legvirágzóbb csoport kétségkivül a párisi. Igaz, hogy kivételes állapotban van, s kiváló emberek istápolják, a kik jobban megértették, mint mások, hogy mi az egylet czélja, s mit kell tenni annak elérésére.

A mult évben a Párisi egylet egy innepélyt szervezett s annak „az ifjuság ünnepe“ czimet adott, s a mely összehozta a párisi egylet különböző csoportjaihoz tartozó mindkét nemü fiatalokat az oratoir utczai templomba. A folyó évi ünnep, — mely e szerént a második volt, teljesen sikerült. A nagy templom, melyet egy tehetséges festő virágokkal, alkalmi festvényekkel stb. szépen feldiszitett, egészen megtelt. — A gyülésen Dr. Monad Gusztáv ur elnökölt, megnyitó beszédét az ifjuság és ezt környező hallgatóság kedvesen fogadta. Utána Bersier ur beszélt. Nem szükséges, hogy szónoki tehetségét dicsérjem, mindenki ismeri. Jól tudott egészen ifju hallgatói álláspontjára helyezkedni, ezek élénken is megtapsolták. Csak egy helyet akarok idézni ebből a jeles tanácsokkal teljes beszédből: „ha azt akarjátok, hogy szivetek egykor tiszta legyen, hogy a német költő szerint, az ég angyalai és nemes gondolatok meglátogassák, ne engedjétek meg, hogy rosz gonkolatok foglalják el. Ha valamit épitni akartok, ne tegyetek romokat annak alapjául.“

A keresztény egylet központi bizottmányának elnöke szólott Bersier ur után, ki ki emelte, hogy az ifjuság közül mily kevesen tagjai az egyletnek, most, midőn az emberek akkora buzgalmat tanusitanak mindenféle, csak nem vallásos czélú egyletek alapitásában,

Még három más szónok beszélt jeles szavakban bátoritván és kitartásra buzditván az ifjuságot, mely, miként látszik, nem fáradott ki. Kiemelem különösen Hollard urnak az eszménynek az életre való hatásáról tartott értekezését, mely szerint az emberi élet eszmény nélkül elveszti kellemét. És végül Appia urnak anekdotákkal, elmés ötletekkel teljes, humoros beszédét. Appia ur nagy pártolója a pogány népek közt való missionak; beszédének is nagyobb része a missiokkal foglalkozott. Azt hiszem, hogy közöttünk, a mi társadalmunkban, annyi tennivalónk van mindig az eszmény emelésére, melyről Hollard ur az imént beszélt, hogy mindenekfelett a missio ez ágára kellene hatnunk — a belmissiora. Nem kell azonban azt gondolni, hogy én hibáztatom a pogányok közt való missiot; csak másodrendünek tartom. Az ifjuság ez ünnepe minden esetre érdekes volt, és kedves emléket hagy azoknak az ifjaknak, a kikért rendeztetett, a szivökben és lelkökben. Hollard ur egy oly óhajtást fejezett ki, mely megérdemelné, hogy valósitassék: azt óhajtja, hogy a keresztény unio mellett, mivel ez kizárólag vallási dolgokkal foglalkozik, szerveztessék egy kör (olyan angolos club), a hol a komoly fiatal emberek összejöjjenek, hogy olvassanak, beszélgessenek, vitatkozzanak stb., szóval, „hogy eltöltsék az estvét s ne legyenek rosz társaságban."

Ön még nem felejtette el a bámulat kifejezését, mely ezelőtt három évvel mindenütt felhangzott Munkácsy ur festményének, Krisztus Pilátus előtt, látására. A műértők egyhangulag dicsérték a mesteri módot, a melylyel a festő tárgyát felfogta és kivitte. Uj volt, szép volt. A Krisztus eléállitása egészen uj volt, hogy ugy szóljak inkább emberi volt, következőleg reálisabb és ennélfogva valódilag szebb; adjuk ehez, hogy a végkivitel teljesen megfelelt a felfogás valódiságának. A metszés népszerüvé tette nálunk Krisztust Pilátus előtt.

Krisztus a Kalvárián, mely természetes folytatása a Krisztus Pilátus előttnek, a Rochefoucauldt utczai kiállitásban, épen annyira bámult, sőt még feljülmulja amazt. Felülmulja abban az értelemben, hogy Munkácsy ur tehetsége nem csak bebizonyult, de még sokat is emelkedett és merész kivitelben kifejezést nyert. Tudós és jeles colorissának mutatta be magát kerülvén a mindennapiast és szokásost. A rajz tisztasága, a szinezet gazdagsága, a csoportozatok kitünő berendezése, a különböző alakoknak annyira igaz, mondhatnám tappintható kifejezése Munkácsy ur uj compositioját valódi mesterművé emelik.

Nem lehet semmi meghatóbb, tragikaibb, mint a Kristus keresztjének lábánál Szent-János és a három Mária csoportulata. Ennek a három nőnek vonásaiban, tartásában, taglejtésében oly valódi fájdalom, oly természetes kétségbeesés van, s az ember azt anynyira szivből jönni látja, hogy annak hatása megragadó és megható. Es a három közül mindenik menynyire kifejezi azt a jellemet, mely sajátja, a melyet az Evangelium neki tulajdonit! Azt mondhatni, hogy mindenik saját jelleméhez képest fejezi ki fájdalmát nagyitás, tettetés és képmutatás nélkül. Nem kevésbbé bámulandó a Munkácsy ur müvén az a kifejezés, a mely a Szent-Lukács szerént a látványra összegyült sokaság egyes alakjait jellemzi. Mennyire le lehet olvasni ezekről az arczokról és taglejtésekről azokat a különbőző érzelmeket, a melyek lelkisitik: némelyek buslakodnak e tragikai kimenetelen, mások megelégedettek, mások közönbösök s nem tulajdonitanak annak nagy fontosságot. Ez az egész sokaság, mely (Szent Lukács szerént) nagyobbára nőkből állott, levonul a Kalvária hegyről, hogy bémenjen Jeruzsálembe; a keleti tündöklő viseletek változatosságát a festő jól felhasználta a szinezet hármoniájára. Mind ez bámulandó módon ki van fejezve; a kifejezést emeli a gyászoló égnek komor hangulata, mely a szomoru jelenethez gyászszal csatlakozik. Egészben véve a Krisztus a Kalvárián oly festő műve, kinek nagy érdeme és nagy jövője van, mert tehetsége még nem érte el tetőpontját. — És midőn a valódi művészet barátai a Rochefoucauldt utczában Munkácsy ur két képét Krisztus Pilátus előtt és Krisztus a Kalvárián nézik, habár némelyek az elsőt, mások az utolsót becsülik többre, mindnyájan egyhangulag bevallják, hogy szemök előtt a történelemnek egy mesterileg tolmácsolt szép lapja fekszik.

A párisi theologiai társaság május végén tartott ülésében oly tárgygyal foglalkozott, a mely nagyon érdekli a történelmi birálatot és exegesist, különösen nehány hónap óta. Értem azt a könyvet, melyet Bryennios Nicodemiai metropolita adott ki a mult decemberben e czim alatt. Λιδακή τῶν δώδεκα 'Αποστόλων.*)

Ennek a kis könyvnek a felfedezése több oly gyanitást erősitett meg, melyet a birálók valamely ilyenféle irat létezéséről korábban nyilvánitottak; de most, miután az iratot felfedezték, más kérdések merülnek fel; például: mikor keletkezett; tartalma eredeti-e vagy más iratokból van kölcsönözve stb. Ezt tárgyalta a májusi gyü-

*) Fennebb közöljük. Szerk.

lésben Bonet Maury tanár ur. Dolgozata hosszusága mellett sem volt teljes. Ugyanis az iratnak csak külső körülményeivel foglalkozott és semmit sem a belsőkkel, tartalmával és értékével. Ezért hézagos s ezért szeréntem sokat árt az irat keletkezése korának meghatározására vonatkozó érveléseinek. Bonet ur az irat keletkezését a második évszáz közepére teszi, a mi nagyon kérdéses. Határozottan állitja, hogy a Διδαχή több része Barnabas leveléből van véve; továbbá, hogy a montanista tanok abban megvannak. De ezek az okok éppen ellene fordulnak, hisz az irat tartalma felett folytatott vitában megmutatták, hogy épen a Barnabás levele és sok egyéb vétetett abból: montanista tanokat pedig csak kifejezések elferditésével lehet találni, mert nincsenek benne. Különösen Sabatier tanár ur támadta meg az eléadó érveit, s igyekezett például az urvacsorára vonatkozó darabból kimutatni, hogy az irat a második évszáz felénél előbb keletkezett. Erős ok gyanánt hozza fel a vándor predikátorokra vonatkozó javaslatokat s ezeknek Szent Pál hasonlataival való feltünő hasonlatosságát. Megmutatta, hogy azok a kifejezések, melyekről Bonet Maury ur azt állitotta, hogy a montánistáké, nincsenek meg az uj testamentumban. Azt a következtetést állitotta fel, hogy a Διδαχή-ban minden arra mutat, hogy az a második évszáznak legalább is az elejéről való. Egészben véve Bonet Maury ur dolgozata nagyon lelkiismeretes, s mutatja, hogy szerzője ismeretes a birálat nehezebb kérdéseivel. Azonban bár mindenki elismerte a dolgozat jelességét, mégis azt ajánlották, hogy egészitse ki dolgozatát magának az irat tartalmának megvizsgálásával, mely vizsgálat hihetőleg változtatni fogja azt a megállapodást, a melyre ez első dolgozatában jutott. Meglehet tehát, hogy a közelebbi télen tartandó üléseink valamelyikén ismét foglalkozni fogunk evvel az érdekes tárgygyal.

A halál ujból váratlan és őszinte fájdalmat okozott nekünk, a midőn egyik legjelesebb tudósunkat Würtz urat véletlenül elragadta. Würtz ur protestans volt, lutheranus, egyike a consistorium legkedveltebb tagjainak s elnöke a parisi theologiai karnál a tudományok emelésére alakult társulatnak. Ha életrajzát megakarnók irni, megkellene irnunk a szerves vegytanban az utóbbi 30 év alatt tett legjelentékenyebb felfedezések történelmét.

Würtz Strasburgban született 1817-ben; tanulmányait végezve orvosi pályára lépett: azonban a vegytan levén kedvencz tudománya és tanulmányainak tárgya, Párisba jött, hol csakhamar a hires

Dumasnak tanitványa, segéde s az ő visszavonulásával helyette az orvosi vegytan tanára lett az egyetemen. Több bel- és külföldi tudós társaságnak volt tagja és alapitója; 1881-ben örökös senator lett. Nevezetesebb müvei: A vegytan philosophiája 1 köt. Az orvosi vegytan tudománya 3 kötet. A tiszta és alkalmazott vegytan szótára 3 kötet.

CHARRUAUD.

ÜDVÖZLŐ BESZÉD.

(Mely elmondatott Szentháromságon az unitáriusok egyházköri gyülésén 1884. julius 7-én.

Üdvözöllek mindnyájatokat ama fényes hajnali csillag ragyogásával, mely az Ur Jézus szelleme; azzal a békességgel, melynek törvénye a szeretet; azzal az akaraterővel, melynek nyilvánulása az áldozatkészség!.. Ebben voltak nagyok a mi hitelődeink, ebben kell, hogy mi is kitünjünk a világ előtt. Tudomány, szeretet, áldozatkészség — hitünk e szentségeinek jelszavával üdvözöllek én szentháromsági kedvelt hiveink és titeket szeretve tisztelt pályatársaim!

Ti magatok mondjátok meg: mi az ember, ha a tudomány szövétneke utat nem jelöl léptei elé?.. egy szánandó anyagtömeg, mint a Prometheüsz embere, egy szerencsétlen vak koldus, ki ösmeretlen helyen, vezető nélkül bolyong kietlen utain...

Ti magatok mondjátok, meg: mi a vallás, ha a józan tudomány életadó fénysugarai nem hatják át annak minden betüjét, szellemét?... örjült sybillák mystikus könyve, mely babonára, mágiára, vak fanatizmusra vezet!...

Vallás, mely a kebelnek nyugalmat, a léleknek üdvöt ad; vallás, mely a méltatlan szenvedések tövis koszorujának fájdalmait boldogsággá, a testi halált lelki életté átváltoztathatja: csak a lelkiismeret szabadságával, a tudomány világával létrejött vallás lehet. Azért int édes üdvözitőnk: legyetek tökéletesek; azért buzdit: ösmerjétek meg az igazságot és az igazság szabadokká tészen titeket..

A való igazság megismerésére tehát nélklözhetetlenül szükséges: a lelki miveltség, a tudomány...

Hitelődeink a józan tudományt tették szent vallásunk alapköve, fundamentoma gyanánt s azt mindenek felett becsülték, szerették és ápolták...

Legfőbb gondjuk volt jól rendezett iskolákat alapitani. És hogy őseink helyesen gondolkodtak és cselekedtek, mutatja szent vallásunk háromszázéves történelme. Azt a szent erőt, melyen a pokol fegy-

verei annyiszor megtörtek, jól rendezett iskoláinkból meritettük. Ez volt az életforrás, mint Anteüsznek az anyaföld... Innen sorakoztak hitünk igaz bajnokai a zent harcz kivivására, és győztek, mert a leghatalmasabb és legszentebb fegyverek álltak rendelkezésükre: a tudomány, szeretet és áldozatkészség...

Szóljak-é e harcz rettenetes voltáról?.. Feltüntessem-é az ármányt, a maga gonoszságában, mely szent vallásunkat és nemzetiségünket egyszerre akarta megsemmisiteni?..

Beszéljek-é Szervét megégetéséről, Dávid Ferencz börtön-haláláról?..

Felsoroljam-é az égbe kiáltó méltatlanságokat, midőn kiüztek erőszakosan templomainkból, számkivetettek iskoláinkból, megraboltak javainktól, s hogy a keserü pohár teljes legyen, az alattomos gonoszság titkos inquisitiója nem elégedett meg a rablással, számüzetéssel és koldusbotrajuttatással, hanem betört a családi élet szentélyébe, hogy a legszentebb kapcsokat, melyeket az alkotó Istenség maga füzött össze, szét szagassa s az apát gyermekével, a hitvest társával állitsa szembe; szentségtelenül berontott a jog templomába, hogy kiszemelt áldozatát jogtalanul megtámadhassa s a vallásért hivalképtelennek nyilvánitva, alattomosan jellemében és becsületében is meggyilkolhassa?..

Szóljak-é ezekről lelkem égő fájdalmával és szivem vérző keservével?.. Nem! elnémulok: vessünk fátyolt a multakra!.. A mult csak példa legyen most, midőn a jelen munkájával a jövő alkotásain fáradozunk.

Ma is ugyanazon fegyverekkel harczolhatunk, melyekkel hitelődeink és csak azokkal a fegyverekkel biztosithatjuk a győzelem koszoruját szent vallásunknak.

Ha magunkat igaz unitáriusoknak tartjuk, iskoláink ügye s gyermekeink neveltetése legyen legfőbb feladatunk. Ne higyjük, hogy ma már az állam a neveléséért mindent megtesz: szegényebb annál s aztán egyébre költ. A nevelés még ma is csak mostoha gyermeke az álladalomnak.

Nekünk kell, mint őseinknek szeretettel és áldozatkészséggel buzognunk a nevelés ügye érdekében, mert ebben van az igaz unitarismus és a magyar nemzetilét legfőbb biztositéka...

Aztán azt sem szabad felednünk, hogy a napok gonoszak... E század uralkodó eszméje, a rokon fajok, nemzetiségek egyesitése, be sem végezte hiuságos önző munkáját, s ime, mint egy robbantó

pokolgép hátán lovagló csodaszörny, mesebeli sárkány, elő robog váratlanul, meglepően a létért való küzdelem... Szörny biz ez! mert vallást, hazát, erényt, jellemet s mindent, mit a mult szent, magasztos, igaz, szép és dicsőnek tartott, gunykaczaj közt dönti halomra. A mult nagy eszméi csak gyermek ábrándok előtte. Az ő eszménye realis: a mindennapi kenyérbe kulminál...

A socialismus, nihilismus, kommunismus: nem lelkesedik már sem Istenért, sem hazáért, csak a mindennapi kenyérért. Felforgatni törekszik a társadalom több száz éves rendjét. A dinamit s más robbanó anyagok segélyével elkeseredett halálharczot folytat a miveltség és tulajdonjog szentségével szembe. S annyi százesztendő kulturájának romjai felett akar magának egy uj világot alkotni, de ez az ujvilág nem az, melyről St. Simon, a socialismus egyik alapvetője, álmadozott, hanem a — sans culottak ábránd világa, melyben munka nélkül dözsölhetnek, tivornyázhatnak — természetesen addig, mig a készletből tart, mig a századok takarékosságának gyümölcseit vadállati módra föl nem falják.

Ily áramlattal szembe mi a mi kötelességünk, teendőnk, kik az Istent és a vallást szolgáljuk?..

Szembe szállani az egész világgal! Harczolni, de nem gyilkos eszközökkel, hanem a szellem fegyverével, mely életet ád. Ragyogtatni azt a fényes hajnali csillagot, mely a Jézus szelleme. Hirdetni azt a békességet, melynek alaptörvénye a szeretet. Lelkesiteni arra az akaraterőre, melynek nyilvánulása az áldozatkészség.

Hiszen az ujabbkor materialisticus eszméi ledönthetik ugyan az egész világot, felforgathatják minden rendjét, de azért társadalmi és személyi egyformaságot sohasem fognak alkothatni.

Mig külömbség lesz ember és ember között testi és lelki erőre; mig a vágyok és hajlamok ezer meg ezerféle elágazásai meglesznek; mig az egyik ember munkás, a más dologtalan, az egyik takarékos, a más pazar, az egyik jellemes, a más jelemtelen, gonosz természetü lesz: addig a természet szent törvényénél fogva meg kell hogy legyen a társadalmi és személyi külömbség az emberek között.... Azért mondja a nagy apostol: bajos az ösztön ellen rugdolozni....

Ezt a való igazságot megértetni a maga szentségében az emberiséggel s a vallás tiszta világával megjelölni az irányt, a mely felé — az ábránd világból kibontakozva — minden embernek haladnia kell: ez a mi legszentebb feladatunk, kötelességünk.

Ezért üdvözöllek én, különösön titeket szeretve tisztelt pályatársaim! ama a fényes hajnali csillag ragyogásával, mely az Ur Jézus szelleme: azzal a békességgel, melynek alaptörvénye a szeretet; azzal az akarat erővel, melynek nyilvánulása az áldozatkészség. Ebben voltak nagyok a mi hitelődeink; ebben kell, hogy kitünjünk mi is a világ előtt.

* * *

Ama fényes hajnalcsillag ragyogásával üdvözöllek titeket is szentháromsági kedvelt hiveink, kik az Ur prófétáit testvéri vendégszeretettel fogadátok falaitok közé e jelen szent alkalommal, hogy itt tanácskozzanak az Ur dolgaiban.

Szavaitokban és cselekedeteitekben ragyogjon továbbra is ama fényes hajnalcsilag, mely az Ur Jézus szelleme; hajlékaitokban lakozzék az a békesség, melynek alaptörvénye a szeretet; lelkesedjetek azzal az akaraterővel, melynek nyilvánulása az áldozatkészség.

Legyetek áldottak az isteni kegyelem és gondviselés atyai áldásaival. Minden ti igaz munkáitokban lássatok előmenetelt, világi hasznot. Örvendezzetek a test és lélek erejének, épségének. Legyetek választott nép, királyi szent papság, hogy az egy igaz Isten végetlen szeretete lakozzék ti veletek az örökkévalóságon keresztül Ámen!

RÉDIGER GÉZA,
egyházköri jegyző.

JAKABHÁZY ZSIGMOND KOPORSÓJÁNÁL.

(Szül. 1826. megh. 1884.)

Életünk és halálunk felett szabadon uralkodó legfőbb hatalom, nagy Isten, az Ur Jézus által szerető édes Atyánk!

Szivünk váratlanul jött nagy csapása és ennek kimondhatatlan nehéz sulya alatt roskadozva borulunk le előtted, ki bölcs tetszésed szerint uralkodol a teremtett világok ezrein; kit „a z e g e k e g e i b é n e m f o g h a t n a k“, és mi mégis szivünkben hordozunk, s titkos intézeteidben mindenha csodálunk; ki „t e r e m t e t t e d a z e m b e r t“ s leheltél beléje okos és halhatatlan lelket, sorssal küzdeni tudó erőt, vészszel és viharral szembeszállani merészlő bátorságot; ki adtál neki édes övéit forrón szerető, a közügyekért nemesen lángoló, bánatban és örömben mélyen résztvevő emberbaráti szivet. . . . .

Néma fájdalommal vesszük körül e gyászos ravatal nem várt lakóját. Bubánatunk miatt omló könnyeink zápora közt vesszük ajkainkra nagy nevedet, mely szent és imádandó; s legelső kérésünk is az: ne tudd fel nekünk végetlen jóságu Atyánk, ha akaratunk ellenére szoritjuk keblünkhöz az apostoli tanácsot: „k e s e r e g j e t e k, g y á s z o l j a t o k, s i r j a t o k...“, ha zugolódván sirunk, mint hajdan a te néped... ha „R á k h e l s i r a t j a f i a i t“ és leányait, mert elvesztették az apai áldást,... ha s i r a n é p M ó z e s h a l á l á n, ha s i r a t j á k J ó b o t b a r á t a i... ne tudd fel, ha nem is akarva követni a zsoltár iró Szt. Dávid királyt, panaszra nyitjuk ajkainkat, s azt kérdezzük „m i é r t c s e l e k e d t e d“? Ne tudd fel, ha már adtál az embernek oly érzékeny szivet, hogy sirni tudván a sirókkal csak a részvét könnyeiben találhatja fel a bánat enyhitő balzsamát; ne tudd fel, ha szivünk repedéséig nem parancsolhatunk a könnyeknek; ne tudd fel, ha most könnyekben áldozunk neked, hiszen a nemes férfiu, kinek vidám egészsége felett örömmel telt szivünk csak két nappal is ezelőtt, könynyet érdemel, „K ö n n y e t, m e r t s z e r e t e t t.“

K ö n n y e k e t ö v é i t ő l, kik előtt életében a szeretet bálványa, a gyöngéd férjek és gondos apák, felejthetetlen jó testvérek és valódi rokonok mintaképe volt. A ki boldogságukért lankadni sohahasem tudó erélylyel küzdött világ, sors és emberek előtt, a ki a tornyosuló élethullámok láttára sem veszitette el bizalmát, mondván a szt. iróval: „A z U r n e k e m s e g i t s é g e m, s n e m f é l e k, h o g y v a l a m i t á r t s o n n e k e m a z e m b e r.“ Nem is félt ő jó Atyánk, bár sokszor próbáltad meg az életen keresztül. Sokszor adtál vál-

laira oly nehéz terheket is, hogy azok legyőzéséig méltán aggódhatott imádásig szeretett neje és gyermekei sorsán. Sokszor engedtél hatalmat a szivtelenségnek a felett a sziv felett, a melynél jobb e földön alig dobogott, s hamarább talán csak azért nem repedt meg, mert érezte szent dalnokod énekét: „Erős várunk nekünk az Isten“, s látta nagyszámu nemes családjának imádó szerelmét, bizalmát s buzditását s ez elég volt neki jutalmul, elég volt neki bizalmul arra, hogy fáradságos küzdelmeinek megérdemlett s már-már elérkezett jutalmát egy kis zavartalan nyugalom hozza meg....... de itt... itt élete fonalához bocsátád oly hamar, oh Atyánk az életfonalat metsző Párkát, s villámként dönted romba a páratlan családapa testét, nehogy a forrón szeretők gondos kezei puha párnákon ápolhassák, avagy bár élve még csak egyszer is meglátogathatták volna azok, a kiktől legforróbb könnyeket érdemel, a kiket annyira szeretett, hogy azok közül egy is el nem veszett.

De könnyeket érdemel ő hazája részéről is oh Atyánk. Hiszen sohasem tévesztette össze családi kötelességeit a haza parancsával. Az elsők között volt akkor is, midőn az igaz honfiak életüket sem kimélve küzdöttek a leigázott szent haza nagyszerü harczában, hol ő példaadással gyujtotta és lobbantá lángra bajtársai honszerelmét, s ellenállhatlan varázsló kedvével ragadta magával a félénk csüggedőket. S midőn a nemzeti leveretés után, önkényes erőszak hurczolta el a szerető női karok közül, akkor sem vesztette el bizalmát a jövőben, mely visszaadta elrablott szabadságát, s hálás tért nyitott kettőzött erővel munkálni nemzete jólétén.

Lankadni nem tudó kitartással küzdött béke idején nyilvános életpályáján, mint sokáig példányszerü tisztviselő és közbajnok — „oltári a hazának hadd füstölögjenek.“ S alig van e vidéken általa ismert közmivelődési egylet avagy intézet, mely az ő anyagi és szellemi pártfogását, s hazafias figyelmét ne élvezte volna, jól tudva az irás szavait: „szeretetből egymásnak szolgáljatok.“

S midőn polgári és családi nemes kötelességeit ily hiven és becsülettel teljesitette, még mindig tudott alkalmat találni a munkára egyházában is tevékeny alkotó szelleme — követvén dicső elődei példáit: „Magunkat például adjuk nektek, hogy minket követnétek“, hogy igy ő is elmondhassa utódainak az Idvezitővel: „Példát adtam nektek, hogy a miként én cselekedtem veletek, aképpen cselekedjetek ti is.“ S ha végig gondolunk Atyánk, Istenünk a reá bizott egyházkörnek egyházai érdekében kifejtett hiv és ernyedetlen munkáján, hasznos tanácsain, jóra való buzditásain és példaadó vallásosságán; s ha megemlékezünk mi, nemes áldozatkészségének közvetlen szemlélői és részesei azokról a szent ereklyékről is, a melyekre szivének legdrágább kincsei (családja) himezték maradandó emléköket: csak sirni tudunk a prófétával: „Elesett a mi fejünknek koronája, jaj most nekünk...“ — „Elfogyatkozik immár életünk a sok bánat miatt.“

Imé jó Atyánk! ezek azok a kiváló tulajdonok, a melyek tudata és ismerete mellett barátaival, nagy számu jeles családjával, a hazával és egyházával egyetemben bánattal hullatunk megérdemlett könnyeket kedves halottunk gyászos ravatalánál. Nem azért sirunk hát, hogy bölcs intézkedéseiden megnyugodni nem tudva, azokat jövőre megváltoztatni óhajtanók, mert jól tudjuk: „porból lettünk s porrá leszünk,“ nem is azért, hogy a gyászoló családja fájdalmát végképen megszüntethetni vélnők: de ugy érezzük, hogy keblünk nagy fájdalma s kesergő szivünk vihara a könnyekben enyhületet talál, ha kipanaszolhatja önmagát előtted.

Oh bocsáss meg hát nekünk, ha csak gondolatban is vétettünk volna ellened a mi felebarátunk végtisztesség tétele alkalmával; s bocsánatod jeléül atyai kegyelmed gazdag tárházából nyujts enyhitő balzsamot fájó szivünk sajogó sebére, akaratodon való megnyugvást keblünkbe: „Legyen ugy a mint te akarod“.

Fordulj e végből először is vigasztalásoddal a bánatában már sirni sem tudó özvegyhez, kinek fájdalmait enyhitvén tartsd meg jó szivének nemes erényeit önmagának s szerető övéinek javára, anyai, honleányi és egyházi kedves kötelmeinek teljesithetésére.

Az árvákat se hagyd el. Egymásért és az édes anyáért, a sogor és sógornőért s kis unokák javáért áld meg őket összetartó szeretettel, hogy folytathassák a nemes harczot oly tiszta szivvel és lélekkel, mint szerető édes apjuk, s adj hosszú jólétet a diadal elérésére. Kedves halottunk közhasznu életét ragyogtasd előttök világitó tükörként s követendő példaként.

Ne késsél vigasztalásoddal édes jó testvéreihez, a kiket ő, mint saját életét, ugy szeretett, s kik méltán áldozzák most omló könnyeiket koporsójára. Adj az özvegyek és árvákhoz mindig hű maradó vonzódást és ragaszkodást nekik. Adj vigasztalást a közeli és távoli rokonoknak is.

Köztünk, vidékünkön és hazánkban pedig világoltasd családi, hazafias és egyházi erényeit. Nevelj köztünk hozzá hasonló nagyokat, barátokat. Adj egyetértő békességet, jólétben és örömben gyarapodást, enyhületet, vigasztalást. Az Ur Jézus nagy nevében kérünk halgass meg minket. Ámen.

Németh István.

GYÖNGYMONDATOK.

(Ujkori iróktól.)

Adó.

Oly adót kivetni sohase lehet, mely kisebb vagy nagyobb mértékben alkalmatlan ne volna. Washington.

A Pitt (minister) féle terhes ablakadó miatt 1784-n egy háznál négy ablakot falaztak be, reáirva: „Pitt müvei, I-ső, II-ik, III-ik, és IV-ik kötet!"

A szeszes italok megadóztatása oly arányban, melylyel az a legtöbb jövedelmet szolgáltatja (feltéve, hogy az állam azt épen szükségli) nemcsak megengedhető, de helyes is. Mill Stuart.

Ha az államfő annyi pénzt csikar fel a polgároktól, hogy magukat, családjokat s testi erejöket fenn ne tarthassák; ennek ártalma nemcsak a polgároké, hanem az államfőé is, a ki bár mekkora gazdagsággal is a polgárok teste nélkül uralmát és gazdagságát meg nem védheti. Ha pedig annyit veszen fel, a mennyi uralkodása kezelésére elégséges; ez neki is, a polgároknak is a közbékére és védelemre kényelmes. Hobbes.

Mikor az adók sokfélék és csoportositvák, bármily felügyelet mellett is csalárdul fognak kezeltetni; szükséges azokat tiszta és változhatlan törvény által egyszerüsitni; róvassék egy czim alatt fekvő birtokra s bizonyos javakra becslés szerint, s legyen benne öszhangzás. Igy a csalárdság utja bezáratik; s mihelyt az önkényiség megszünik, az adó nem lesz gyülöletes. Marmontel.

A föld mindenek előtt azoknak kell hogy szolgáljon tápszereivel, a kik azt mivelik, termékenyitik, s azokat tulságos adóval terhelni helytelen is. Marmontel.

Szükség mindenkinek megérteni, hogy a közjólét érdekében az adófizetési szükségeknek engedelmeskedni kell. Cicero.

Mindenkit értéke szerint adóztatnak meg. Schiller.

Adósság.

Kölcsönt ne végy, ne adj, mert a hitel veszíti magát és a barátot; viszont az adósság a gazdálkodás hegyét tompitja. Shakespere.

Az ember soha sincs szabadon hitelezőivel szemben, mert mikor nekiek pénzzel többé nem tartozik, — még tartozik hálával. Dantés.

Az adós ember nem lehet őszinte; azért szokták mondani, hogy az adósság hátán hazugság lovagol. Az első lépés az adósságban ép olyan, mint az első lépés a bünben; az embernek nem sokára —

akarva, vagy nem akarva — azon az uton kell mennie; adósságra adósság jőn, a mint a hazugság a másik hazugságot szüli. Smiles.

Üres zsák nem állhat egyenesen; ezt kell mondanunk az adós emberről is. Smiles.

Akarat.

Az akarat végetlen, de a végrehajtás határolt; a vágy határtalan, de a cselekvés korlátolt rab. Shakespere.

A társadalom szerkezetében az egyesek akarata tekintetbe nem vehető. Rousseau.

Az ember önakarata felett rendelkezik, de mások akarata felett csak korlátolt tekintélye van. Guizot.

A léha jellemeknek az a sajátsága van, hogy az akadályok és megtagadások élvezet-szomjukat ingerlik, czélhozjuthatásukra bátorságukat megkettőztetik. George Sand.

Alázatosság.

Légy alázatos! mit érdekelhetne tégedet a gazdag és hatalmas? egy lehellet őket elhordja. Legszilárdabb erő az ártatlan sziv. Igen gyakran Isten leontja a magas tornyokat: de a madár mohafészkére, melyből kedves hang dalol, mindig tekintettel van. Hugó Viktor

Az alázatosság annál kedvesebb, mentől több kevélyektől környeztetik. Petrárka.

Az alázatosság gyakran nem egyéb szinlett leereszkedésnél, minek is czélja az, hogy mások fölibe hághasson. Rochefoucauld.

Áldás.

Az ég akarata sohasem jelenik meg csak egyoldalulag: mindenütt ott van az erősitő eledel, az üditő ital, a mosolygó szerelem, s ezekhez járul a pompás napfény. Az istenség teljessége közelg és jön hozzánk, istenséggel telik be földi létünk csarnoka. Schiller.

Dicsérje bár mesterét a mű, de az áldás felülről jön. Schill.

Áldjad Istent; hanem óvakodj, a mivel
Ő álda meg, saját érdemül róni fel. Arany János.

Közli **Kiss Mihály**.

EGYHÁZI ÉLET.

Maroskör, Nyomát julius hó.

A tiszt. szerkesztőség szives engedelméből f. évi egyh. köri gyülésünk rövid lefolyásáról kivánom értesiteni a „Ker. Magvető“ olvasóit, mely julius hó 7., 8. és 9-én tartatott meg a sztháromsági ekklésiánkban.

Már 7-én a délutáni órákban kevés kivétellel a lelkész és tanitó ai. a rendeltetési helyre megérkeztek: világiak közül ez alkalommal is csak egyházunk igaz és lelkes barátja, ügyvéd tkts. Pálfi Mihály ur, szerencséltetett jelenlétével, mind végig résztvéve tanácskozásainkban. Ez alkalommal is, mint ősi szokásunk szerint mindig, mint testvérek az urban, testvérileg üdvözöltük egymást, miután felolvastatott a mult évi ülésről szerkesztett terjedelmes jegyzőkönyv; ezenkivül köztisztelet- és szeretetben álló esperesünk, ez alkalommal először az év eseményeiről terjedelmes jelentését olvasta fel, melyben a szó teljes értelmében minden körünkben történt nevezetesebb mozzanat fel volt véve. Ezért egész gyülésünk ki is fejezte a maga méltányló elismerését. Nem is lehet eléggé helyeselni ezen felette fontos és üdvös kezdést, nagyon jól esik, ha az ember tudomást vehet sok oly dolgokról, melyekről különben nehezen lehetne tudomást szerezni; holott igy a kör egy évi történelme, a beérkezett és elintézett ügydarabok száma, a tanügy állása, az egyes ekklésiákban előfordult események felsorolása egy kis statistikát tárnak elé, melyben minden nevezetesebb mozzanat, mint egy tükörben egyszerre láthatóvá lesz. Egyh. történelmi tekintetben is óhajtandó volna, ha minden kör esperese, a hol tán még e szokás behozva nincs, életbe léptetnék, hogy igy a vizsgáló az egyes évek eseményeit annál könynyebben áttekinthesse.

Következő nap délelőtt, a különböző pénztárak megvizsgálása ment végbe az arra kinevezett bizottmányok által s minthogy a k ö r i g y á m o l d a változáson ment át, uj szabályzat készitésére bizottmány küldetett ki.

9½ órakor megszólalván a harangók Isten dicsőitésére hivó szavai, mindnyájan siettünk részt venni az isteni tiszteletben, a hol Gaál Elek vadadi lelkész tartott gonddal kidolgozott egyh. beszédet: Máté V. r. 15. v. alapján; fájdalom azonban ekklésiánk tagjai közül, valószinüleg a szorgos nyári dolog miatt, kevesen vettek részt, a különben lélekemelő isteni tiszteletben, melynek végeztével az esperes gyengélkedése miatt Rédiger Géza k. jegyző tartott lelkesült üdvözlő beszédet az összegyült szolgatársakhoz és ekklésiánk tagjaihoz.*)

Az összes tárgysorozatban tán legnagyobb érdekeltséget a tanügy keltett. A tanügyi bizottság évi jelentése e sorok irója által előterjesztetvén, abban az emlitett bizottság már több izben inditványba hozta kerületi iskoláinkban a lehetőségig az egyöntetüség létrehozását, a felsőbbség által az összes iskoláink számára egy t a n t e r v kidolgozását, mely kérdés akép nyert megoldást: hogy miután az E. K. Tanács még 1876. évben intézkedett e tekintetben, felhivattak tanitó ai. az ahoz alkalmazkodásra. A vallásos oktatásra nézve is nehézségek merülvén fel, a miért a következő határozatok hozattak: az 1-ső és 2-ik oszt. vallási tantárgyaiul megállapittattak, imádságok és kisebb erkölcsi elbeszélések, a 3-ik és 4-ik oszt. számára S z á s z Károly kis bibliája ó és új testamentumi része a tanitó belátása sze-

---

*) Lásd fennebb. Szerk.

rint, a felsőbb oszt. és ismétlőknek Simén Domokos szt. történelme, és a confirmatioi kátó tétettek kötelező tantárgyakká. Tekintettel továbbá, hogy a m.-vásárhelyi egyházunkban a vallásos oktatásról eléggé gondoskodva van, felirat intézése határoztatott el az ev. ref. főiskola igazgatóságához a végett, hogy növendékeinket, kik tanulmányaikat az emlitett iskolában folytatják, de a vallást pedig nem saját felekezetünk lelkészétől tanulják, annak tanulása végett saját lelkészünkhez utasitani sziveskedjenek.

A viaticum et comitiva ügye akép nyert elintézést, hogy e czélra évenként a köri pénztárból fizetessék 7 o. é. frt, az egyes ekklésiák által pedig 14 frt.

Ezek után több jelentéktelenebb ügyek letárgyalása után a következő inditványok tétettek:

a) Rédiger Géza inditványozza: hogy mondassék ki, s ennek pártolása végett találtassanak meg más egyh. körök is, hogy az előfordulandó arányositásoknál, a legeltetési jog 100 hold fekvőségen alól legyen a papé; 100 holdon felül 400 holdig $^2/_4$ részben a papé, $^1/_4$ részben a tanitóé, $^1/_4$ részben pedig az egyházé. Mely inditvány indokaiból kifolyólag a főtanácshoz való felterjesztés végett elfogadtatott.

b) Nagy János inditványozza: Miután egyh. törvényeink az egyh. törvénykezéseknél müködő ülnökök és ügyvédek megválasztásának mennyi időre való terjedését nem határozzák meg, valamint azt sem, hogy az ügyvédek a papok közül mily arányban, a tanitók közül is mily arányban választassanak: mondja ki a tiszt. k. gyülés, hogy a választási idő, mind az ülnökök, mind az ügyvédekre terjedjen 3 évre, az ügyvédek pedig $^2/_3$ részben a papok, $^1/_3$ részben a tanitók közül választassanak. Mely inditvány az előterjesztő által indokoltatván, a főtanácshoz terjesztendőleg elfogadtatott.

Ügyvéd tkts. Pálfi Mihály köri könyvtárnokunk beterjesztvén évi számadását, ezzel egyszersmind könyvtárunk állásáról is részletes ismertetést tett, könyvtárunk lajstromát előterjesztette, a miből örömmel győződtünk meg, hogy habár lassan is, de évről-évre mind inkább gyarapszik kicsiny könyvtárunk, mely lelkes és önzetlen fáradozásaiért Pálfi ügyvéd urnak őszinte köszönetet mondva, ujra felkérte a gyülés jövő évre is könyvtárnoknak.

Ime ezekben voltam bátor feltüntetni egyszerü és halvány képét a lefolyt köri gyülésünknek, — adja az ég ura, hogy évről-évre mind inkább megközelithessük a czélt, a mely felé törekszünk!

Nagy János.

IRODALMI ÉRTESITŐ.

Szilágyi Sándor kitünő történelemirónk a „Magyar Polgár" ez évi 171—172. számaiban „A Deési complanatio s a szombatosok kiirtása 1638-ban" czim alatt egy érdekes czikket irt a következő bevezetéssel:

„A Keresztény Magvető, az erdélyi unitáriusok ezen nagy gonddal és kiváló tapintattal szerkesztett folyóirata eddig megjelent folyamaiban sok becses történeti anyagot tett közzé az erdélyi unitáriusok s ezzel kapcsolatban a szombatosok történetéhez. Jelentékeny része ezeknek Pécsy Simon életéhez nyujt adatokat, melyek a nagy bölcsész reformátori müködését uj világitásban tüntetik fel. Mind a mellett a legfontosabb, a lényegesebb viták jelentékeny része hiányzik még. A mult évben Vörösvártt kutattam, gróf Erdődy István vörösvári kastélyában. A gróf női ágon egyenes utódja a Rákóczyaknak s levéltára is Rákóczy levéltár. Valóban a deési complanatio s a szombatosok ellen folytatott nótaperek actái jelentékeny részét megtaláltam itt, s ezeket az Erdélyi Országgyülési Emlékek X-ik kötetében közzé teszem. Addig is azonban megkisértem azokat egy képbe összeállitani a fennemlitett kötet bevezetéséből.“ Az érdekes czikk ismertetésébe most nem bocsátkozhatunk, hanem annak idején, mikor a kiváló értékü munka megjelenik, lesz szerencsénk arról részletes ismertetést adni.

Uj Magyar Athenás. Ujabbkori magyar protestáns irók életrajz gyüjteménye. VI. füzet. (Péczeli Józseftől — id. Szász Károlyig 321 —384 l.)

E füzet ismertetésére, megjegyezvén a magunk részéről, hogy azt aránylag a vállalat sikerültebb füzetei közé számitjuk, adjuk éppen a vállalat érdekében az alábbi, egy ref. pap afiától beküldött birálati ismertetést. — „E füzet valamivel jobb a többinél, ámbár ez is egyenetlen, hiányos; egyik irónál áradozó, bőbeszédü, sokszor fecsegő, a másiknál rövid, fukar az adatok közlésében. E füzet is több irót mellőz.

Szabó Károlytól csak egy munkát emlit: e gyüjtemény keretébe tartozó müve a „Régi Magyar Könyvtár.“ Hát a protestáns egyháztörténetre vonatkozó dolgozatai, könyvismertetései, adatközlései nem e gyüjtemény keretébe tartoznak-e?

Hát Huszár Gál életéről, nyomdájáról a Századokban (1867: 146—1661.) megjelent dolgozata nem inkább tartozik-e e gyüjtemény keretébe, mint X. poeta zöngedelme?

Aztán Szabó K. mint tanár — 1867—1872 — Kolozsvártt is szolgálta hitfelekezetét. Valóban hálátlanság igy bánni el egy oly policy íróval, a ki napjainkban egyedül van hivatva arra, hogy egy igazi Athenást adjon a közönség kezébe. Az előbbi füzetben nem olvastunk főt. Nagy Péter püspökről, 45 évi papsága, munkássága és számos önálló müve terra incognita a szerkesztő előtt.

E füzet nem emliti: T. Sala Mihály dévai pap; (ima-iró 1801.) Sámi László kolozsvári; Szabó Sámuel m.-vásárhelyi, most kolozsvári; Szabó György n.-enyedi, később szászvárosi; Szász Béla m.-vásárhelyi, aztán kolozsvári ref. (most egyetemi) tanár munkásságát.

Révész Imre kisebb, nagyobb müvei elég hiven, utánjárással vannak elé számlálva. Vajha e lelkiismeretet többi iróinktól se tagadta volna meg a szerkesztő.

Ugy látszik a szerkesztőség most irja füzetenként az Athenást, azért jelenik egy-egy füzet oly nagy időközben, pedig minden füzet hirdeti: Havonként két füzet jelenik meg. De már nem sokára

megérjük a végét is, s akkor tüzetesen kimutatjuk hiányait, botlásait. Annyi bizonyos, hogy Bod Péter nyomdokait csak jó akarat nem követheti; oda egyéb is kell....

Egy ref. pap.

Irodalmunk legállandóbb jellemvonásáról. Tanári székfoglaló beszéd a nagy-enyedi ref. Bethlen-főiskolában, beiktatásakor, 1882. szept. 4-én tartotta Váró Ferencz, n.-enyedi tanár. Az irodalom-történet barátai örömmel fogadhatják ez alaposan irt tanulmányt, melyben irodalmunk legállandóbb vonása gyanánt a nemzeties szellem van feltüntetve. Ajánljuk figyelembe. Kapható Nagy-Enyeden Wokál János könyvkereskedésében. Ára?

Minő befolyása van a rossz házi nevelésnek az iskolára és a társadalomra? Irta M. Székely János, kézdivásárhelyi közs. isk. igazgató-tanitó. A háromszék megyei tanitó-testület által 3 arany pályadijjal jutalmazott értekezést szülők és tanitók haszonnal olvashatják. Ajánljuk is figyelmükbe. Megjelent Kézdi-Vásárhelyt Szabó Albert könyvnyomdájában. Ára?

„Érdekes irodalom-történeti ujdonság" czim alatt a „Prot. Egyh. és Isk. Lap" a következőket irja: „Az unitárius atyafiak énekes könyvében a 176. lapon van egy igen szép régi ének. „Jó ur Isten tekints hozzánk" kezdetü, mely alá ez van nyomva: „*II. János király éneke*", a minthogy ez ének, mind e mai napig János Zsigmondénak is tartatott; s im most a kolozsvári „Prot. Közlöny" 29. 30. számaiban, Kálmán Farkas barátunk kideriti, hogy nevezett ének nem egyébb, mint Luther 12-ik Psalmusának forditása, melyet Luther 1524-ben irt, tehát akkor, midőn János Zsigmond még meg se született! Az eredeti német szöveg közölve van, ugy szinte a magyar forditás is az 1579-ki ref. énekes könyv szövege szerint, melyet Kálmán barátunk Szegedi Gergelyéül jelez! Ezt a magyar forditást aláhuzzák — mint K. mondja — az unitárius atyafiak a maguk álláspontjához. Az érdekes czikk Jakab Elek köztiszteletü tudósunknak van ajánlva. Valóban nagy érdeklődéssel várjuk, mit szólanak az unitárius atyánkfiai e 300 esztendős historiához?!" — Erre nézve a mi megjegyzésünk: hogy az az aláirás, akár hányszor nyitottunk belé énekeskönyvünkbe, sohasem azt a gondolatot keltette fel bennünk, hogy „Jó Ur Istent" János Zsigmond irta volna, hanem hogy az neki különösön kedvelt éneke volt. Azonban annak a lehetősége egyáltalán nincs kizárva, hogy ne fordithatta volna. Az érdemleges feleletet e kérdésben, ugy hisszük, meg fogja adni s a dolog historiáját fel fogja fejteni kitünő történelem tudósunk Jakab Elek, kinek a czikk ajánlva van.

Aranka György és az erdélyi nyelvművelő és kéziratkiadó társaság. Irta Jakab Elek, m. tud. akadémiai l. tag. Ez érdekes tanulmány a „Figyelő"-ben jelent meg először, s most külön lenyomatban is kiadta az érdemes szerző. A nagy szorgalommal egybegyüjtött legapróbb adatok alapján az e[illegible] közéletnek e kimagasló alakjáról és az ő működéséről, egy telje[illegible] képet rajzolt. E tanulmány közreadásával Jakab Elek

az irodalomnak nagy szolgálatot tett, s különösen az erdélyi közönségre kétszeres érdekkel birhat, mert Aranka Erdélyben az anyaországot megelőzőleg „magyar tudós társáságot“ alapitott. A kiválóan becses füzetre felhivjuk olvasóink figyelmét.

Éppen most vesszük az előfizetésre felhivást a Protestans Theologiai könyvtár 1884—6-ki három éves cyklusára, miből sajnosan látjuk, hogy az 1882-ik év végén kibocsátott felhivásra csak 200 előfizető jelentkezett, s e miatt az 1883—5-re hirdetett kiadást be kellett szüntetni. A theologiai könyvtár érdemes szerkesztője, most ujra felhivja előfizetésre az érdekelteket, remélve 600 előfizető jelentkezését. Ez ujabb cyklusra Zsilinszky Mihály jeles müvének a „Magyar (és erdélyi) országgyülések vallásügyi tárgyalásai“-nak folytatását is igéri. Lelkésztársainknak és másoknak is ajánljuk e nagyhasznu vállalatot pártfogásukba. Előfizetés egy évre 4 frt. A kötelezés 3 évre (1884—86.) fog szólni. A megrendelések Kovács Albert pesti ref. theol. tanárhoz a „Theol. könyvtár“ szerkesztőjéhez Budapest üllői-ut 4. sz. intézendők.

KÜLÖNFÉLÉK.

Dávid Ferencz-emlék. Kolozsvárt a beltorda-utcza szegletén a mai róm. kath. seminariumi épület mellett hoszszu időn keresztül állott egy jókora nagyságú kő, melyet az egymásután jövő nemzedékek „Dávid Ferencz kerek kövének“ neveztek. A hagyomány szerint Dávid Ferencz ezen a kövön tartotta azt az emlékezetes prédikatiot, melyre az egész Kolozsvár népe meghódolt az unitárius vallási nézeteknek és a bátor reformatort vállain vitte a piaczi nagy templomba. Mintegy 300 esztendeig volt e kő azon a helyen, verve az idő viharaitól, mint maga az unitárius egyház annyi viszontagságtól, de nem semmisittetett meg s az 50-es években Gyergyai Ferencz egyh. gondnok a tordautcza szegeletéről közelebb hozatta az unitárius tüzhelyhez s a Széchenyi-téren saját majorja előtt, melyen ma Főt. Ferencz József püspök ur háza áll, helyezte el. Innen aztán, midőn az unitárius egyház Tordán 300 éves fennállását ünnepelte, 1868-ban a belmagyar-utczába templomunk mellé hozatott át s a templomnak 1872-ben történt kijavitása után a keleti oldalon közel az ajtóhoz egy csinosan épitett födél alá helyeztetett. A történelmi emlékek iránt érdeklődő hitbuzgóság e követ az idén egy szürke márványból készült méltó emléktáblával jelölte meg és most a Dávid Ferencz kerek köve szép vasrácscsal keritve ott diszlik biztos talapzaton a templom mellett, hogy hirdesse az utánunk következőknek azt a nevezetes történelmi mozzanatot, melylyel a magyar unitárismus Erdély fővárosában kiindulását vette — a következő felirattal:

„DÁVID FERENCZ

A HAGYOMÁNY SZERINT EZEN A KÖVÖN TARTOTTA A TORDAUTCZA SZEGLETÉN 1566-BAN, MIDŐN A GYULAFEHÉRVÁRI EGYH. GYÜLÉSRŐL HAZAÉRKEZETT, AZT A BESZÉDET, MELYRE AZ EGÉSZ KOLOZSVÁR ÁTTÉRT AZ UNITÁRIUS VALLÁSRA.

1884.“

Unitárius imaház Hódmezővásárhelyt. Hódmezővásárhelyi unitárius atyánkfiai maguknak már közös vallási otthont is teremtettek, megvásárolván nagy áldozattal egy imaháznak alkalmas épületet. Az uj imaházat f. évi aug. 17-én ünnepélyesen meg is nyitották, miről a „Vásárhely és Vidéke“ czimü ottani lap a következőket irja: „A helybeli unitárius atyánkfiainak a lakháti vörös kereszttel szemben lévő III. tized 1087. sz. alatti imaházuk ünnepélyes felszentelése a mult vasárnap ment végbe. A megnyitási ünnepély minden fényt és tüntetést nélkülözött, de azért a templom, mely elég tágas és jól berendezett, mégis szépen és izlésesen volt feldiszitve virágokkal. A szószék felett zöld galyakból e felirat állt: „Egy az Isten.“ Különböző hitfelekezetü egyének nagy számmal, ugy szintén vidéki unitáriusok is sokan voltak jelen, de megütközést keltett, hogy sem a hatóság, sem a többi hitfelekezetek közül egyik sem képviseltette magát. Az ünnepély énekekkel kezdődött, ezután nagytiszt. Derzsi Károly bpesti unitárius lelkész tartott egy az ünnepély magasztosságához mért igen szép és fenkölt szellemü prédikácziót, mely után a megnyitási ünnepély is véget ért.“

A brassói unitárius leányegyház ügyében ujabban dicséretreméltó tevékenység indult meg. Ugyanis Kilyéni Endre, odavaló polg. isk. tanitó, egyh. tanácsos felküldötte az Egyh. Képv. Tanácshoz a Brassóban lakó unitárius hivek jegyzékét, mely szerint ott 60 családban 99 hivünk él, kiket eddig az ottani ev. ref. lelkész Molnár János ur sziveskedett gondozni. Egyházi képviselő tanácsunk méltányló elismerését fejezte ki Kilyéni Endre egyh. tanácsos afia irányában s egyszersmind megrendelte Lőfi Áron, háromszékköri esperesünknek, hogy kiszállván Brassóba, a leány ekklézsiát szervezze és egyetértve ottani hiveinknel adjon vélekedést, hogy miként lehetne eszközölni, hogy odavaló hiveink koronként isteni tiszteletek tartásában s más egyh. szolgálatokban részeltessenek. Reméljük, hogy a buzgó esperes ur közvetitésével a brassói unitárius leányegyház megalakulása most már rövid időn ténynyé válik.

Rudolf tronörökös ő fensége kezdeményezése és tervelése alapján az „Osztrák-magyar monarchia irásban és képekben“ czim alatt, az irodalom és müvészet kitünőbb nevezetességei közremüködésével vállalat indul meg, melynek Magyarországot ismertető részét Jókai Mór szerkeszti. A vallásközönségünkhez tartozó irók közül Kőváry László, Jakab Elek és Kozma Ferencz akadémia tagok vannak felszólitva. Kőváry Lászlót legközelebbről a közoktatásügyi minister a kolozsvári Ferencz József m. kir. tudomány egyetemnél fennálló államtudományi államvizsgáló bizottság tagjává nevezte ki.

Gál Miklós papjelölt, ki ezelőtt három évvel ment volt a londoni unitárius akademiára, miután ott a theol. cursust szép sikerrel elvégezte és rendes papi diplomát nyert, julius hóban szerencsésen hazaérkezett. Toroczkói elsőrendü ekklánk azonnal meg is választotta a nyugalomba vonult nagyérdemü esperes Koronka Antal helyébe, lelkészévé, mely választást a főt. püspök ur megerősitvén, tisztes állását a jövő hó elején el is foglalja. Kivánjuk, hogy ifju barátunk tanulmányait mind hivei lelki épületére, mind pedig egyházunk közjavára haszonnal érvényesitse.

Martonosi ekklézsiánk, szeretett papja, a jó öreg Vitális Mihály nyugalomba léptével megüresedett papi állásra Gábor Albert papjelölt kolozsvári köztanitót választotta meg, ki már be is köszöntött a nevezett ekklézsiába, szentmihályi lelkész Török Sámuel beiktató beszéde mellett. Szerencsét kivánunk a gyülekezetnek papjához és a papnak gyülekezetéhez!

Amerikai unitárius püspök. Az angol és amerikai unitáriusoknak a legegyszerübb egyházi szervezetük volt kezdettől fogva. A nagy állami egyházi testülettől most egyes jeles szónokok, majd egyes gyülekezetek váltak külön s mig azok gyülekezetet teremtettek önmaguknak, addig ezek megőrizték önállóságot. Egységük és erejük a keresztény hitben volt. Ámde az idők változnak s ugy látszik, hogy Amerikában már az jutott eszökbe némelyeknek, hogy jó lenne, ha nekik is volna püspökük. Massachusetts állam szeretett volna az első lenni ez unitárius méltóság felállitásában, de az angol practikus, még ha Amerikában lakik is s e kecsegtető eszmét a „Christian Register"-ben ily fokos érvekkel nyügözi meg: „testvérek, ha kedvetek van egy országos missionariust igy nevezni el, jól szedjétek össze bátorságtokat. Ha püspöknek akarjátok nevezni, akkor 4,000 dollárotokba (10,000 frt) kerül, mig egy „országos missionariust" lehet kapni 3,000, sőt 2,500 dolláron is. Ám nevezzétek korelnöknek, államtitkárnak, országos papnak, felügyelőnek, vagy bármi egyébnek, csak püspöknek ne. Ha Massachusetts püspököt választ magának, Rhode Island meg nem nyugszik mig érseke nem lesz s nyugati testvéreink, kik mikor csak lehet nem szeretnek hátramaradni, már bizonyosan azzal szereznek magoknak elégtételt, hogy pápát választanak és utolérhetlenül diszes apostoli székét Chicagoban fogják felállitani." A mi nálunk jó, a püspöki hivatal felállitása, az Angliában és Amerikában nézetünk szerint is az unitárismus hanyatlásának lehetne első lépcsője.

Reformált izraelita egyház. Magyarországon 1848-ban alakult meg és 1852-ig müködött az első reformált izr. egyház, ekkor azonban az absolut kormány beszüntette. Azóta mind egyházi, mind polgári jogaik egyenjogukká tétettek a keresztényekével itt Magyarországon, sőt csak nem régen a polgári házasság behozása a vallás korlatait is le akarta dönteni. Ha az országgyülés reformtörekvése hajótörést szenvedett, az izraeliták kekblileg akarnak segiteni magokon s e végből kiadnak egy reform-programmot. A programm alapja a tiszta keresztény moral. Ez lengi át a vallási reformokat is. A hitczikkeket külön fogják kiadni, mikre nézve elmondjuk véleményünket majd akkor. A programm szerint az egyház ragaszkodni fog, a vallás tekintetében, a folytonosság elvéhez s igy a Mózes törvényét ismeri el hitalapul, kivéve abból a helyhez, vagy időhöz kötött törvényeket és szabályokat. Dogmatikus auctoritással nem bir. Ima-nyelv legyen magyar, mint volt néhol eddig is s a liturgiát ugy, mint a ritust hassa át az állameszme. A nyilvános hitkultusban a héber nyelv megmarad. Az egyház sarkpontozatai rövidbe vonva ezek: A Mózes törvényéből kihagyatik az étkezési törvény, kivéve a pascha élvezetet az ünnep előtti estén és az ünnep első napján; a szombati munkaszünet; az országos törvénynyel összeütköző házassági törvény; a gyermek anyja vallását követi; a körülmetélés nem kötelező; a 13 évesek konfirmálandók; az ujévi ünnepen kivül két napos ünnep és az engesztelő böjtnapon kivül böjtnap nincsen; a nők a férfiakkal egyaránt részt vesznek az isteni tiszteletben, nem lévén semmi jogkülönbség; a nyilvános isteni tisztelet külső alakján tükröződjék nyugat kulturája, az eskętésnél gyürü váltandó s polgári házasság vallásos érvényességgel bir, igy a vegyes házasság is; rituális váló-levél csak feltételesen szükség. Az egy éves gyermektől kezdve minden temetésnél halotti ima végzendő. A halott körüli szertatás nem kötelező és a gyász egy napra szállittatik. — Mint minden reformtörekvést, ugy az izraelitákét is üdvözöljük, kivált azért, mert ily kezdeménye-

zések után még nagyobb a reménységünk az iránt, hogy azt át fogják látni idővel, hogy valamint keresztény moral nélkül ma már mivelt államban existálni nem lehet, ugy a keresztény vallás ama magasztos elvei nélkül is, a melyeket az Uj testamentum tanit, korszerü vallásos elveket felállitani szintén lehetetlenség. Mi ismételten is kifejezzük ama reménységünket, hogy az izraeliták ezt előbb-utóbb át fogják látni.

Iskolai értesitők az 1883—84-ik tanévről. Értesitő az unitárius vallásközönség iskoláiról. Szerkesztette: Kovács János igazgatótanár. V. évfolyam. A papnevelő intézetben működött 6 tanerő, a gymnaziumban 24 s az elemi iskolában 5. A létszám az év elején volt a papnevelő intézetben 26, a gymnaziumban 248, az elemi iskolában 43, öszszesen 347. A tanév bezártakor volt az öszszes népesség 335. Érettségi vizsgálatra állott 44 tanuló, kik közül érettnek nyilvánittatott 35; egész évre visszautasittatott 4, két hónapra 5. Papi szigorlatot tett 1. Ösztöndijak, jutalmak, segélyezés és javadalmak (tanitványoktól való jövedelem) értéke: 11,157. A főtanodai könyvtár gyarapodott 3001 drbbal, s igy van 27,434 darab. Az ifjusági könyvtár áll 1541 kötetből 1232 drbban. — Tordai polgári iskolával egyesitett középtanodában az 5 oszt. tanulók száma 101. Az elemiben 80; öszszesen: 181. A sz.-keresztúri középtanodában tanerők: 9. Tanulók sz. 5 gymn. oszt.: 111; előkészitő osztályban 26; öszszesen 137. — A marosvásárhelyi ev. ref. coll. Értesitője. Tanerők: 23; tanulók sz. 8 gymn. 247; elemiben 146; összesen: 293. Benne van Koncz József tanár jeles munkatársunk egy nagyérdekü tanulmánya A partikula monographiájának folytatása. Jelentés a sárospataki főiskola (akadémia és gymnasium) állapotáról. Tanerők: 14. Létszám a gymn.-ban: 459. Az előkészitő osztályban év végén 28. Van az Értesitőben egy szép emlékbeszéd Emődy Lászlótól Hegedüs László orsz.-gy. követ felett. Az akadémiában theol. tanulók, jogtanulók sz. 23. — Zilahi államilag segélyezett Polgári Isk. Értesitője. Tanerő: 9; tanulók sz. IV oszt. 146. Van benne egy értekezés a gymn. és polg. isk. feladatáról, Szász Miklóstól. — A székely-udvarhelyi ev. ref. coll. Értesitője. Tanerők: 19. Tanulók sz. gymn. 166, elemi 110; összesen 276.

Gyászhir. Széki gróf Teleki Miklósné, szül. Sárdi Simén Klárát, egyházunk közügyeinek ütalánosan ismert nemeskeblü pártfogónőjét sulyos csapás érte férje gróf Széki Teleky Miklós, cs. kir. kamarás, volt erdélyi korlátnoksági nyugalmazott udvari tanácsosnak f. évi julius 22-én történt halálával. A nemes gróf, a közélet terén ismert egyéniség volt és mint református főur egyháza ügyeiben is nagy buzgalmat fejtett ki. S e mellett forrón szerető férj és jó családapa volt. Mély részvétünket fejezzük ki a nemes grófné és családja vesztesége felett!

A szerkesztőség postája.

Albert J. urnak. Torda. Vettük. Kenetteljesebb mint valaha. — Koncz József urnak. M.-Vásárhely. Szives üdvözletünk mellett a „régi kincsekből" ujabbakat kérünk. — Kozma Elek urnak. Torna. Folyóiratunk érdekében tett önkéntes fáradozásaiért fogadja legjobb köszönetünket. Önnek buzgósága valóban meglepő. Sok ily apostolt szeretnénk! A füzeteket a rendelt helyre már el is küldöttük. Inditványát a mennyiben tehetjük, elfogadjuk.

ARANYKÖNYV.

Köszönő levél.

Mltsg. Kénosi Sándor József dévai kir. közjegyző urhoz.

Igen tisztelt barátom! Az általad és M. Nagy János afia által adott 52 frttal „Dávid Ferencz kerek köve“ emléktáblával megjelöltetett és vasrácscsal vétetett körül. Az egész 74 frtba került, mihez Knauer József helybeli lakatos mester afia 10 frtot érő munkával, s én a kiegészitő 12 frttal járultunk. A midőn erről az ajándékozott összegről való beszámolásképpen értesitelek, engedjétek meg egyszersmind, hogy szives adományotokért a nyilvánosság előtt is a leghálásabb köszönetemnék adjak kifejezést, mit tenni kedves kötelességemnek tartok Knauer József afia irányában is.

Kolozsvárt, 1884. aug. 25. Teljes tisztelettel

Péterfi Dénes.

A Budapesten alapitandó unitárius rendes lelkészi állomásra és állandó imaházra tett kegyes adományok.

XXII. Közlemény.

Tekintetes Kozma Gyula tanár urnál Budapest a 76. számu gyüjtő könyvecskén adakoztak egyelőre: Dr. Gőöz József, Prasszev József és Deutsch Ödőn 1—1 frt., Schlachta Lajos, Kozma J., Vajda Pál, névtelen, Ross Nándor, Dr. Krammer Antal, Lukács K., Krámer J., Zettner Ede, Fritsch J., Darnocz E. Müller D., Tonigold, Fernbach Angela, Papp Gizella, Singer S., Debreczenyi G., Márton G., Márton Gyula, Czurda Felix és Beökönyi Margit 50—50 kr.; Oláh Gyula, Kohner Gyula, Eissler L. Schoon E. és Fürst M. 40—40 kr.; Dr. Trübtwetter Ferencz, Reich F., Hauer E., Müller L., Weisz Húgó, Lax Ágoston, Corzan A. Elzai Kramer Manó és Ramaseder Ignácz 30—30 kr., N. N., Deutsch M., Schlezinger D., Wachsler A., Weisz Emil, Weisz Manó, Spitzer P. Reisz A., Deútsch Arthur, Büchler M., Schönfeld Lajos, Kern Lajos, Schlezinger M., Ney H., More Jenő, Balogh M., Bauer J. és Lőwy Zsofi 20—20 kr.; Rapkai Mari, Manswirth, Baun J., Tomaschof B., Láng M. Friedman R., Ehrentheil L., Klein Mór, FriedMan M., Szinai Zs., Kohn Sándor, Katz L., Hübsch S., Golfinger J., Hollender, Stern Jenni és Fürst M. 10—10 krt.: összesen **23 frt 50 kr.**

Az énlaki unitárius egyház 60. sz. gy. ivén; Egyházpénztára 13 frt 33 kr., Győrffy Ferencz lelkész 2 frt. Nagy Ferencz tanító 30 kr, együtt **15 frt 63 kr.**

A városfalvi unit. egyház 80. sz. gyüjtőivén: A városfalvi egyház 6 frt., T. Bedő Sándor ur 4 frt, neje Bereczky Károlina 2 ftt., Id. Máté Sándor lelkész 1 frt. Máté Lajos 1 frt, Szőke B. 1 frt., Sándor L. 50 kr., együtt **15 frt 50 kr.**

Dr. Uzoni Sándor jogakadémiai tanár urhoz a 117. számu könyvecskében adakoztak: Zincz Ed. 5 frt. Dr. Sentz Alajos jogakadémiai igazgató 1 frt. Follért Ferenczné szül: Csányi Juliánna 2 frt., Dr. Fölkel István jogtanár 2 frt., Follért Ferencz 1 frt 50 kr., Filepp 1 frt, Szabó Lajos 1 frt, Szentiványi József 1 frt, Bölöni Bela 1 frt, Nagy Gergely 50 kr., Bocskor Antal 1 frt, Miklós Isttván 2 frt, András főhadnagy 4 frt, Wächter Frigyes 10 frt, Dr. Kíss Mór kir. jogakadémiai tanár 1 frt, Domanovszki Endre 1 frt, Wertheimer Ede 1 frt, Gruber József 1 frt, Dr. Haupt Albert 1 frt, Cap Albert 50 Frendenberg Mayer 20 kr., Sándor Móses 20 kr., Palfy Miklós 50 kr, Dr. Meltzl Oszkár 50 kr, Simay 10 kr, Komer Ferencz 1 frt 50 kr. Olvashatatlan 1 frt 50 kr, együtt **13 frt.**

A nyárád-szentmárton — csikfalvi unitárius egyház 67 sz. gyüjtőivén adakoztak: Szentmártoni Kálmán lelkész 1 frt, csikfalvi Nagy József 1 frt, neje Mihály Juliánna 50 kr, Mihály Imre 20 kr, Dénes Sándor, Nagy M. Zsigmond, Incze Pál, Mihály József, Fazakas Mihály, Csók József, Csalloka Já-

nos, id. Acs Zsigmond, ifj. Ács Zsigmond. id. Kovács Sándor, Nagy Mihály, Nagy József 10—10 kr., Incze Mózes, Szabó Ferencz 5—5 kr., Incze P. János Sipos Ferencz, Marton János 4—4., Balázs József 6 kr.

Gabonában adakoztak Csik falván: Kovács Moses 8 kupa Márton János, Nagy Ferencz, Nagy János 4—4 kupát. Incze Mihály, Márton Zsigmond 3—3 kupát, Nagy János, Péter György, Nagy Zs., Szabó Gy., Kis Pál, Sipos Mihály, Májai Ferenczné, Mihály Andrásné, Mihály Lajos, Tób Lajos, Fazakas Domokos, Török József, Sütő Mihály, Mihály János, Mihály Márton 2—2 kupát; Sándor György, Incze Ferencz, Dénes József, Incze P. János, Incze J., Fazakas István, Katona Zsigmon, Márton Sándor, Dénes András, Nagy János, Kis Zsigmond, Id. Mihály M., Mihály F., Mihály András, Mihály Sándor, Incze Sándor 1—1 kupát.

Nyárád-Szent-Mártonban: Szilágyi Miklós és Józsa Ferencz 3—3 kupát; Kocsis Ferencz, Ambrus József, Kis János, Nagy János, egyenként 2—2 kupát; Szálteleki Mózes, ifj Balázs György, Adorján Mihály, Id. Nagy János, Dániel Ferencz, Id. Nagy Ferencz, Szöcs Jánosné, Szálteleki Miklós, Acs Ferencz, Mihály Sándor, Kocsis János, Ács János, ifjabb Kovács Sándor, Tóth Márton, Ifj. Szilágyi János, Ambrus János, Szabó Gergely, Szabó János ifj. Nagy Ferencz, Szabó S., Balás Gy., Mihály F., Kovács I., Vitális J. 1—1 kupát, összesen 7 véka 9 kupát, ennek értéke 6 frt, pénzben adakoztak 4 frt 18 kr, együttvéve **10 frt 18 kr.**

M. id. Szentiványni József ur 393. sz. gyüjtőivén Sepsi-Szentiványi: Id. Szentiványi József 10 frt, Szentiványi Józsefné 4 frt, Szentiványi Aranka 3 frt, Szentiványi József ifj. 3 frt, Szentiványi Gábor 3 frt, Szentiványi György 2 frt 24 kr. Összesen **25 frt 24 kr.**

Tekintetes Radó János ur gyüjtése N.-Enyeden a 93. sz. könyvecskére ujabban: Folyovics Sándor kir. körjegyzőtől 1 frt 50 kr, Angyel József, Szász József, Kovácsi Bálint, Bellovári István, Radó Jánosné, Radó János, Szönyi Elektől egyenként 1 frt, Binder Ágoston, Bisztricsányi Lajos, Deák György, Radó Mariska, Szönyi Eleknétől egyenként 50—50 kr, Radótól 30 kr, Posháltól, Szönyi Rózától, Szönyi Vilmától, Szönyi Blankától, x—v-tól egyenként 20 kr, Szönyi Elek ifjabb 10 kr. Összesen **12 frt 40 kr.**

Tekintetes Molnár Sándor ügyvéd urtól Kolozsvárt 7-szer 20 frt, 8-szor 10 frt, 9-szer 10 frt. együtt 40 frt. Benel Ferencz ügyvéd urtól Kolozsvárt 15 forint. Szávics Sándortól Budapest 1 frt, együtt **56 frt.**

Az első hazai takarék-pénztár adománya 200 frt.

Néhai méltóságos Koncz Lajos ur igérete teljesitéséül nagys. Szentkirályi Árpád ur székelykereszturról, szőlőváltsági kötvényben **100 frt.**

Nagyságos Grúz Albert ministeri osztálytanácsos ur gyüjtése a 61 számu könnyvecskére: Erdey Antaltól 5 frt. Mlinko Lászlótól 2 frt, Vörös 2 frt, Fehér Gyula 1 frt, Fáczony Gyula 1 frt, Haas József 2 frt Haas István 2 frt, Csajághy Béla főtörzsorvos 1 frt, Dr. Szuper Lajos 50 kr, Dr. Mátrai Jakab 50 kr. Stukovszky Károly 1 frt, N. N. 50 kr, N. N. 50 kr, Losonczi György 1 frt, Szohner Antal 50 kr, Jeszenszky Pál 50 kr, cs. s. 20 kr, Szabó 30 kr, Szentgyörgyi 50 kr, Kasics Péter 1 frt. Zsoldos Ferenez őrnagy 1 frt, Schatz Lajos ezredes 1 frt, Sch. J. 1 frt. Gartner Antal 1 frt, I. D. 20 kr, Sz. E. 30 kr, L. Gyula 50 kr, Dobokay Ferencz 1 frt, Benkő ezredes 1 frt Bogdánffy főigazgató 2 frt, Svanda 20 kr, Szendrei 20 kr, Sánta Jenő 10 kr, Herczeg 20 kr, Feldindi 30 kr. Bánó Zoltán 1 frt, Szubovits 1 frt, Jüngling János 1 frt, Giczey Lajos 50 kr, Szöcs Albert 50 kr, Gondol Gábor osztálytanácsos 1 frt Sch. K. 20 kr, N. N. 30 kr, Lerman József 50 kr. Cserhalmai vezérhadbiztos 1 frt Gruz Albertné ő nagysága 10 frt. Összesen **50 frt.**

E közlemény összege **325 frt 45 kr.** Ehez adva a 21-ik közlemény összegét 13,875 frt 87 krt, az alap teszen **14,197 frt 32 krt.**

Fogadják a kegyes adakozók és gyüjtők egyházunk iránt tanusitott buzgó fáradozásaikért az egyház-község nevében hálás köszönetünket.

Budapest, 1884. aug.

Hajós János,
egyh. gondnok.

Végh József,
pénztárnok.